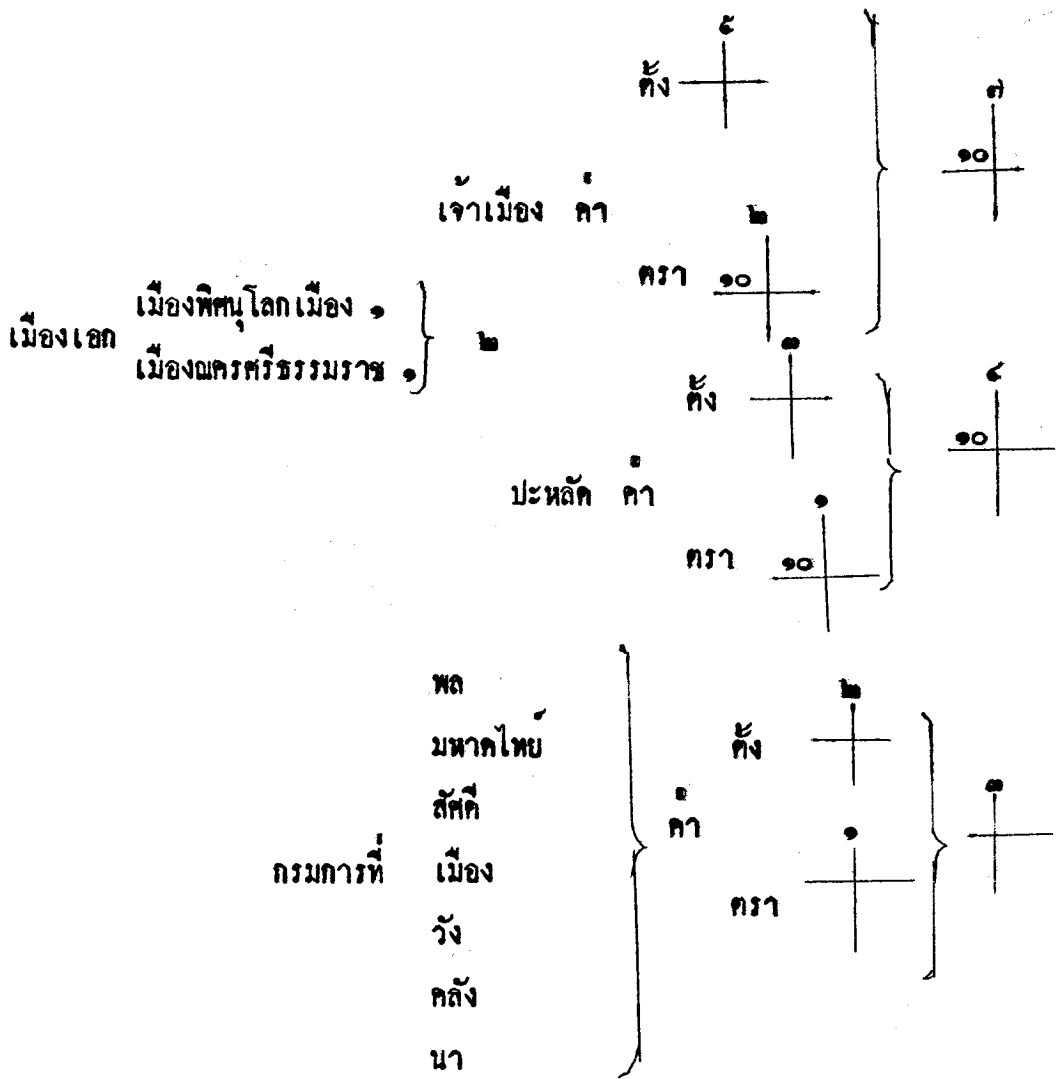

הכנת

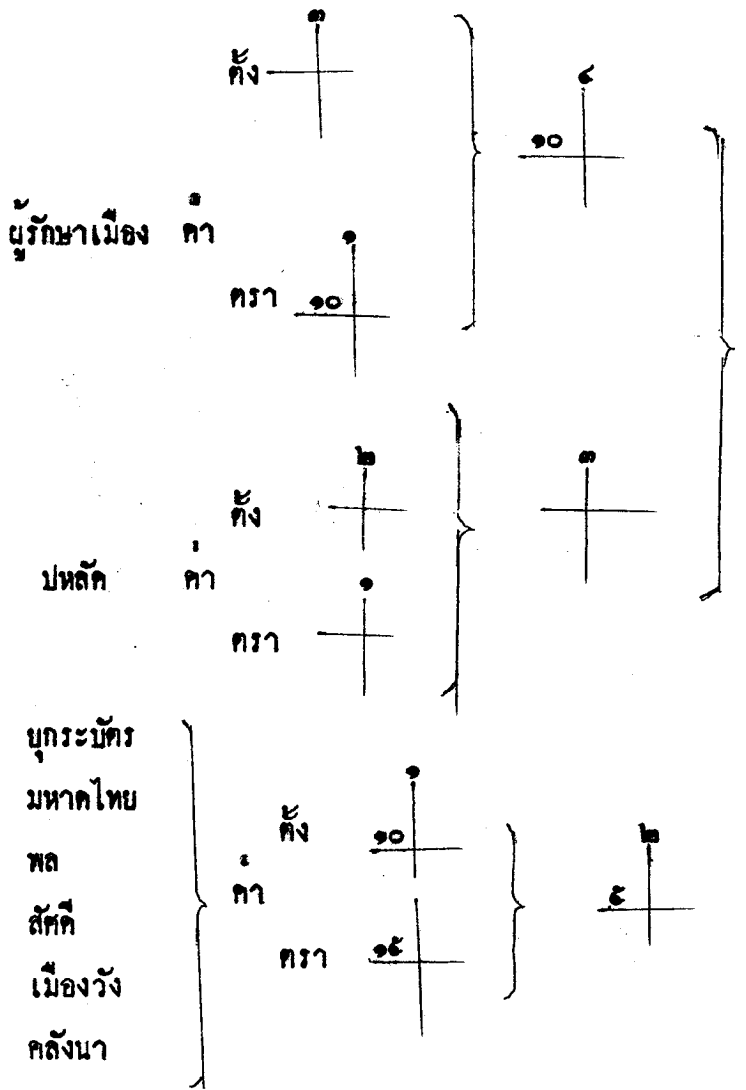
คำสั่งข้าราชการเมืองบุรีรัมย์กร เมืองทั้ง ๔

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานคำสั่งข้าราชการเมืองบุรีรัมย์กร

พระ
แล หลวง } เจ้ากรมปลัดกรม ๆ การหัวเมือง เอกเมืองโทเมืองจัตวาแก่เจ้าพนักงานผู้ใดเป็น
ขุนหมื่น }
เมืองขึ้นทั้งปวงในนี้

- เมืองโท
- เมืองสวรรคโลก •
- เมืองโสทรไชไทย •
- เมืองกำแพงเพชร •
- เมืองนครราชสีมา •
- เมืองเพชรบูรณ์ •
- เมืองคณา •

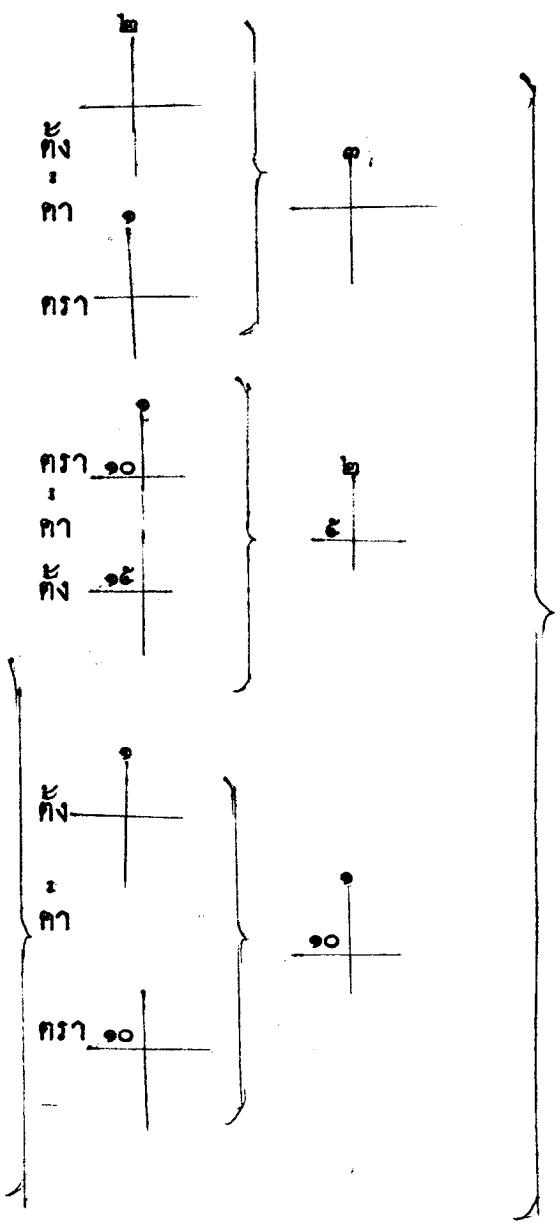

- เมืองพิไชย •
- เมืองพิทิม •
- เมืองนครสวรรค์ •
- เมืองศรีเมืองจันทร์ •
- เมืองไชยา •
- เมืองชุมพร •
- เมืองพัทลุง •

๓ เมือง ปหลัก

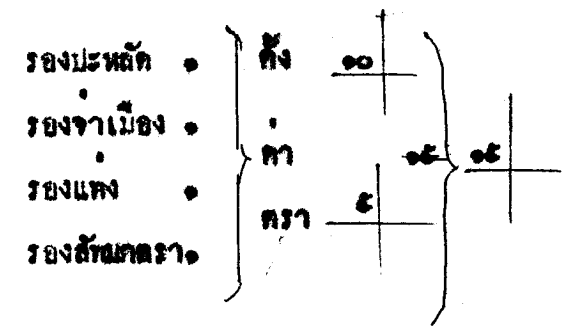
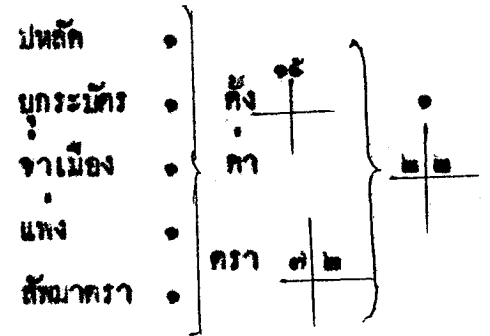
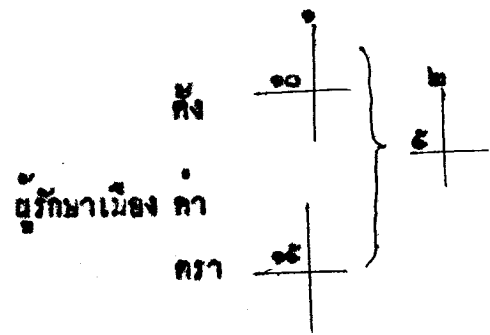
บุรุษเมือง

พล
 บุกระบัตร
 มหาคไทย
 สัตก
 เมือง
 วัง
 คลัง
 นา

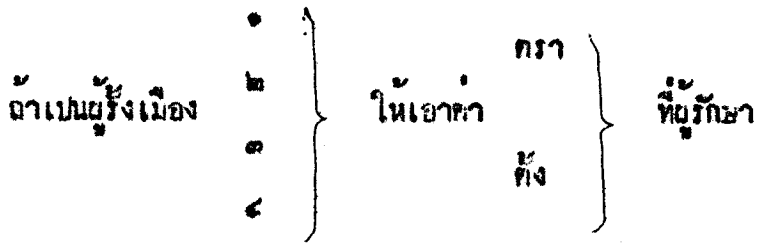

- เมืองบัวชุม •
- เมืองไชยาภาน •
- เมืองระบอง •
- เมืองชน •
- เมืองสมุทรสาคร •
- เมืองสมุทรปราการ •
- เมืองบางละมุง •
- เมืองกย •
- เมืองมราน •
- เมืองนนทบุรี •
- เมืองไชนาญบุรี •
- เมืองอุไทยธานี •
- เมืองมะเเริม •
- เมืองจันทรา •
- เมืองสรบุรี •
- เมืองสิงบุรี •
- เมืองอินทบุรี •
- เมืองทรมบุรี •
- เมืองฉนบุรี •
- เมืองสุทนต์บุรี •
- เมืองศรีสวัสดิ์ •
- เมืองไชยโยก •
- เมืองฉะเชิงเขา •
- เมืองนครไชยศรี •
- เมืองราชบุรี •
- เมืองวิเศษไชยชาญ •
- เมืองเพนบุรี •

๓๐ หัวเมือง

- เมืองสมุทรสงคราม •
- เมืองปะจิมบุรี •
- เมืองนครนายก •
- เมืองสระบุรี •

เมืองในทั้งแปด ๓ ส่วน ยกเสียส่วนหนึ่งให้เอาแต่ ๒ ส่วน

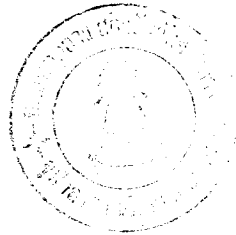
(กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๕)

จำนวนหัวเมืองตามลำน้ำของทั้ง ๒ ฟาก เป็นชั้นกรุงเทพฯ :

เมืองใหญ่ ตะวันออก	เมืองเซียงแคง	} ๒ เมือง
	เมืองแรมบั้ง	
	เมืองราวัน	
	เมืองอักษือ	
	เมืองคำทองใหญ่	
	เมืองหลวงพระบาง	

เมืองชั้น	เมืองคำทองน้อย	} ๖ เมือง	
	ขึ้นเมืองป่าตา (ป่าสัก)		
	เมืองสเมีย		ขึ้นเมืองเขมรราช
	เมืองรองควมการกง		ขึ้นเมืองมุกดาหาร
	เมืองกง		ขึ้นเมืองกำ
	เมืองสภายทองใหญ่		
เมืองภูวนศวาฬ	ขึ้นเมืองสกลนคร		

เมืองใหญ่	๑๗	} ๒๕
เมืองชั้น	๘	

อยู่เกาะกลางน้ำ เมืองศรีพันคร

เมืองใหญ่
ตะวันตก

- เมืองปาทา (ป่าสัก)
- เมืองเขมรราช
- เมืองอุบลราชธานี
- เมืองมุกดาหาร
- เมืองนครพนม
- เมืองหนองคาย
- เมืองโขง
- เมืองหนองคาย
- เมืองห้วยผึ้ง

๑๐ เมือง

เมืองขึ้น

เมืองเซอ่าเกา ขึ้นเมืองปาทา (ป่าสัก)

- เมืองสเม็บ
- เมืองคำเรือแก้ว
- เมืองเสนางนิคม
- เมืองตำเนาหนองปรือ
- เมืองมุกดาหาร
- เมืองศรีนครินทร์
- เมืองมหาไชย

ขึ้นเมืองเขมรราช

ขึ้นเมืองอุบลราชธานี

๑๘ เมือง

เมืองม่วงรวง ขึ้นเมืองมุกดาหาร

- เมืองเรอูนคร
- เมืองรัตนราช
- เมืองอชฌาภา

ขึ้นเมืองนครพนม

เมืองอากาศอำนวย

เมืองภูเวียง ขึ้นเมืองหนองคาย

เมืองแมกซันเมืองพิไช

เมืองคโพน

เมืองบัน

เมืองรนอง

เมืองพลาม

เมืองฝาง

เมืองชุมถาวร

เมืองผาทาง

เมืองเชียงรม

เมืองวัง

เมืองมหาไชย

เมืองแซก

เมืองคำเกิด

เมืองคำมวน

เมืองเชียงขวาง

เมืองเชียงคำ

เมืองเชียง.....

เมืองก๊ก

เมืองกลัง

เมืองโม

เมืองมวก

เมืองสุย

เมืองซำไต

เมือง เทนัง

เมืองคอเซกแทน
ทอควยฟากซาง
ทะวันออก

} หัวเมืองพวน
๕ หัวเมือง

สัญญาระหว่างฝรั่งเศสกับเขมร

สำเนาหนังสือสัญญานี้ปรึกษาพร้อมกันเสร็จแล้วทำให้อัครมิราล สัญญาที่เจ้าฝรั่งเศสกับเจ้าเมืองเขมร เจ้ากรุงฝรั่งเศสกับเจ้าเมืองเขมรเป็นเจ้า สมเด็จพระมหาอุปราช ให้เมืองเขมรเจริญขึ้นให้ไต่เป็นไมตรีวามความด้วยเมืองทั้งสองอยู่ใกล้กัน เหตุนี้เมืองเขมรอย่าให้ชักเคืองกับฝรั่งเศส ซึ่งเจ้าฝรั่งเศสได้ศรีสังข์กับให้ทานแมงกองใหญ่ทูลกระอัครมิราลเคลลาคริงคิเอ เป็นแมงกองใหญ่สำเร็จราชการในเมืองญวนไปคิกคอกกับเจ้าเมืองเขมรใหม่บรรคาทานทั้งหลายไต่ทราบด้วยเจ้ากรุงฝรั่งเศสยอมเป็นผู้ช่วยทำนุบำรุงเมืองเขมร เหตุนี้ ทานแมงกองใหญ่สำเร็จราชการในเมืองญวน นามชื่อเคลลาคริงคิเอ กับพระมหาอุปราชเป็นเจ้าเมืองเขมรไต่สัญญากัน จะถือบรรคาประการนี้

ข้อ ๑. นั้น เจ้ากรุงฝรั่งเศสช่วยทำนุบำรุงเจ้าเมืองเขมร

ข้อ ๒. นั้น เจ้ากรุงฝรั่งเศสจะศรีสังข์ฝรั่งเศสคนหนึ่งเป็นกงสุลให้อยู่ใกล้เจ้าเมืองเขมร แดงให้เขาทั้งสองฝ่ายจำคำสัญญานี้ ฝ่ายฝรั่งเศสนั้นก็ตั้งตั้งกับทานแมงกองใหญ่เมืองไซงอน เจ้าเขมรมีแต่ให้ขุนนางเขมรคนหนึ่งไปอยู่เมืองไซงอนด้วยกันกับแมงกองใหญ่ตั้งนั้น

ข้อ ๓. ถ้ามีขุนนางฝรั่งเศสคนหนึ่งอยู่ในเมืองเขมร มีแต่ไว้เสมอเป็นขุนนางผู้ใหญ่แล้วให้นับถือกลัวเกรงเหมือนขุนนางผู้ใหญ่ด้วย

ข้อ ๔. ถ้ามีประเทศอื่นจะมาตั้งกงสุลในเมืองเขมร เจ้าเขมรกับขุนนางผู้ใหญ่เขมรปรึกษากับทานอัครมิราลแมงกองใหญ่ฝรั่งเศสเมืองไซงอน ยอมกันให้ตั้งตั้งประเทศนั้นตั้งกงสุลได้ ถ้าเจ้าเมืองเขมรกับขุนนางเขมรไม่ยอมใหม่บรรคาประเทศตั้งกงสุลในเมืองเขมร ทานอัครมิราลแมงกองใหญ่เมืองไซงอนก็ไม่ยอมด้วย ถ้าเจ้าเขมรขุนนางเขมรยอมให้ตั้งกงสุล ทานอัครมิราลแมงกองใหญ่เมืองไซงอนก็ยอมตาม

ข้อ ๕. ถ้าผู้ใดขึ้นเจ้ากรุงฝรั่งเศส จะไปมาค้าขายเที่ยวซื้อสินค้าปลูกเรือนอยู่ในเมืองเขมรนั้น ให้บอกขุนนางเขมรผู้ใหญ่ให้รู้จะไต่ทำหนังสือให้ถือ จึงไปมาปลูกเรือนอยู่ไต่

ข้อ ๖. นั้น ถ้าผู้ใดขึ้นกับเจ้าเมืองเขมรแล้ว อยู่ ๆ ที่เมืองไต่ขึ้นเจ้ากรุงฝรั่งเศส นั้นให้ไต่ประโยชน์ และอำนาจตั้งนี้ด้วย

ข้อ ๗. นั้น ถ้าฝรั่งเศสกับเขมรเป็นความแค้นกันนั้น มีแต่ไปฟ้องกงสุล ถ้าปรึกษาเขา

ไม้คกกลง มีแก่งสูงสุดกับขุนนางเขมรปรึกษาค่ายกันให้เที่ยงตรงงามดี ถ้าเขมรกับเขมรเป็นความ
แก่กัน ขุนนางฝรั่งเศสกับกงสุลฝรั่งเศสว่าไม่ไค้ ถ้าฝรั่งเศสกับฝรั่งเศสเป็นความแก่กัน ขุนนาง
เขมรก็ว่าไม่ไค้ ถ้าประเทศอื่นเป็นชาติยุโรปเป็นความซัดเคื่องกับคนฝรั่งเศสนั้น ต้องขุนนาง
กงสุลฝรั่งเศสชำระ ถ้าคนฝรั่งเศสทำผิดมาอยู่ในเมืองเขมรนั้น ต้องให้ขุนนางเขมรผู้ใหญ่ช่วย
กงสุลฝรั่งเศส นำตัวคนที่ทำผิดนั้นส่งไปให้แมกงใหญ่ฝรั่งเศสเมืองไซงอนชำระ ถ้าไม่มีกงสุล
ถ้าขุนนางฝรั่งเศสอยู่ในเมืองเขมร แมกงใหญ่ฝรั่งเศสผู้ใดที่มีอำนาจจากลาวแทนกงสุลได้ให้
ปรึกษารชำระเรื่องความนั้นไค้

ข้อ ๘. นั้น ถ้าฝรั่งเศสผู้ใดอยากอยู่ในเมืองเขมร มีแต่จกซื้อในบัญชีขุนนางกงสุลแล้ว
ให้กงสุลฝรั่งเศสมีหนังสือมาบอกขุนนางเขมรให้รู้ด้วย

ข้อ ๙. นั้น ถ้าเขมรผู้ใดไม่มีเหตุไม่มีความ แล้วยอยากมาอยู่เป็นที่แผ่นดินขึ้นฝรั่งเศส
นั้น มีแต่จกซื้อในบัญชีสำเนาเอง ถ้าในบัญชีขุนนางที่เจ้าเขมรใช้ให้ไปอยู่เมืองไซงอน

ข้อ ๑๐. นั้น ถ้ามีลูกค้านำสรรพสินค้าแก่ประเทศอื่นนอกจากเดินเข้าไปขายเมืองเขมร
ถ้ามีขุนนางเมืองไซงอนเบิกให้ขึ้นมานั้น คานเขมรชักภาษีไม่ไค้ ถ้าลูกค้านำเดินมาขายคานเขมร
ชักภาษีไค้

ข้อ ๑๑. ที่ทรงสินค้าทุกสิ่ง ที่บรรคาลูกค้านำแต่เมืองเขมรไปเมืองญวน ถ้าขาย
ภาษีเขมรชักภาษีเสร็จแล้ว ถ้าตั้งเคามีหนังสือขุนนางเขมรเบิกให้แล้ว ขุนนางกงสุลฝรั่งเศสเขียน
ชื่อในหนังสือนั้นด้วย จึงลงไปขายในเมืองขึ้นฝรั่งเศส ยกไม่ชักภาษี

ข้อ ๑๒. ถ้ามีฝรั่งเศสเป็นนักปราชญ์ ผู้ใด ๆ เข้ามาอยู่ในเมืองเขมรให้บอกขุนนาง
ผู้ใหญ่เขมรใหญ่ บรรคากุนนางเขมรให้ช่วยคิดไปมาให้ดี

ข้อ ๑๓. นั้น ถ้ามีเรือสำเภากำกับฝรั่งเศส มีโจรผู้ร้ายปล้นที่ใด แขวงใด ขึ้น
เมืองเขมร เมื่อใดขุนนางเขมรแขวงนั้นไค้รู้แล้ว มีแต่พิณิจิเคราะห์จะจับทำโทษอาชญากรรม
กฎหมาย แลสิ่งของนั้นถ้าเป็นประการใด ๆ ไหมอมกตั้งไปให้เจ้าของ ถ้าส่งไปให้ขุนนางฝรั่งเศส
จะไค้นำไปให้เจ้าของ ถ้าจับอาชญากรรมนั้นไม่ไค้สิ่งของก็ไม่เห็นทั้งสิ้น ถ้าขุนนางเขมรไค้สืบสิ่งของ
แลผู้ร้ายนั้นไม่เห็นแน่นอนแล้วนั้น สิ่งของไม่คงใช้ไม่มีโทษเลย ที่ทรงฝรั่งเศสที่อยู่เมืองเขมร
ถ้ามีโจรผู้ร้ายลักนั้นความก็เหมือนกัน

ข้อ ๑๔. นั้น ถ้าเรืออาสาเก่าเขมรผู้ขายปล้นญรายลักในแผ่นดินฝรั่งเศส ชุนนางฝรั่งเศสที่อยู่ใกล้สำเภานั้นเมื่อใดใครแล้ว มีแต่ुकศาสหำให้เหิน ให้จับอายญรายนั้นทำโทษคากฎหมาย ที่ทรงสั่งของถำหาเหินมีแคมอบกลับไปให้เจำของ ถำเจำของไปหำยจะมอบสิ่งของนั้นไปให้ชุนนางเขมรจะไคฝำกไปให้เจำของ อุปมำถำชุนนางฝรั่งเศสอุคศาสหำสืบหำญรายแลสิ่งของไม่เห็นแนนอนแล้ว จะให้ไซราคำของไม่ไคเลย ถำชุนนางเขมรอยู่ในแขวงฝรั่งเศส ถำมีญรายลักของสิ่งไค ๆ มีแควความคังนั้นควยเมื่อไค ถำชุนนางฝรั่งเศสอุคศาสหำสืบหำโจรแลสิ่งของไม่เห็นไม่คองให้ชุนนางฝรั่งเศสไซ

ข้อ ๑๕. นั้น บรรคำทำนสั่งขรำขฝรั่งเศส มีอำนำจสั่งสอนเทศนำพระศำสนำทั่วไปทุกแห่งในนครเมืองเขมร ๆ ก็ไม่ไคชักขวำ ถำจะปลุกพระวิหารถำจะปลุกหำกุฎีหำศำลำเรียนปลุกเรือนให้คนไซนั้น โหบอกชุนนางผู้ใหญ่เมืองเขมรใหญ่ ชุนนางเขมรยอมให้จึงทำไค

ข้อ ๑๖. นั้น เจำกรุงฝรั่งเศสไว้เจำเมืองเขมรเป็นเจำจริง ๆ ก็สัญญาจะช่วยให้ไคเป็นไมศวีรำบคำบในนครเมืองเขมร แลช่วยหะนุบำรุงเมืองเขมรไม่ให้มีศัศัฏฐ์ แต่เมืองอื่นมำกคชี่เบียดเบียน เจำกรุงฝรั่งเศสมีใจซื่อตรงจะช่วยให้เจำเมืองเขมรชัภำญจำกถูคควำนิขย แลไซไปปะทะเล

ข้อ ๑๗. นั้น ให้ทำไคขงำยคำมบรรคำประกำรก่อนนั้น แมคองใหญ่ฝรั่งเศสผู้ใหญ่อยู่เมืองไซงอน อยำกให้แผ่นดินที่จะโรยจิงวำ จะปลุกเรือนใส่ถำนปลุกถำนใส่ขำวไว้ให้ถำมันฝรั่งเศส นั้น เจำเมืองเขมรยอมให้ แผ่นดินที่จะโรยจิงวำ ขำงเห็นอพนจำกป้อมจำกค้ำยขึ้นไป ๑๕ เส้น แล ถำมีเชควัคเป็นที่พระวิหารเขมรตรงไหน ให้หลักไว้คงเป็นวัดเขมร ถำแมคองใหญ่ฝรั่งเศส อยำกไคที่ตรงไหนอีกนั้น เจำเขมรกับชุนนางประกำรพร้อมเห็นที่ตรงไหนสมควรให้ไคไซค้ำมเหมือนไคให้แผ่นดินจะโรยจิงวำ

ข้อ ๑๘. โหรุจิกพระคุดเจำฝรั่งเศส ควยช่วยหำนุบำรุงเจำเขมรให้ไคสุข ถำฝรั่งเศสจะไคคักไม้ในเมืองเขมรเอำไปคอกำบั้น เจำฝรั่งเศสโหบอกชุนนางผู้ใหญ่เมืองเขมรยอมให้คักจะทำหนังสือบอกไปถึงเจำเมืองในแขวงเมืองเขมรจึงคักไค แต่เจำฝรั่งเศสรับให้คำจำงทุกสิ่ง ถำฝรั่งเศสจะซื้อสินค้ำสิ่งไค ๆ ในเมืองเขมรให้เบิกให้ไซโดยสะดวก แต่รำค้ำค้ำมแต่เจำของสินค้ำกับผู้ซื้อคกกลงกัน

ข้อ ๑๙. นั้น ให้ไคไว้สัญญำนี้เป็นหนึ่งเป็นเสรีจควย มีแต่คอยเจำกรุงฝรั่งเศสยอม

รับประทับตราควยทำสัญญาเสร็จแล้วได้จำลองสามฉบับ เจ้าเมืองเขมรสมเด็จพระนโรดม
พรหมบริรักษ์มหาอุปราช ได้จกตราพระนามด้วยกันกับแม่กองใหญ่ฝรั่งเศสเมืองไซ่งอน ที่เจ้า
ฝรั่งเศสโคตรัสไซแล้วได้ประทับตราควย ถาพาททั้งสองได้จกตราพระนามแล้ว แล้วประทับตรา
มา ณ วัน ๓ ๑๒ ๘ คำ จุดศักราช ๑๒๒๕ ปีกุนเบญจศก ช้างฝรั่งเศสวัน ๑๑ เดือน
อาถุสศักราช ๑๘๖๓

ขอสัญญาทางพระราชไมตรีเมืองเขมรทำไว้กับกรุงสยาม

ศุภมัสดุ จุดศักราช ๑๒๒๕ ปีกุนเบญจศก ความเจริญงามคั่งมีแก่บ้านเมืองบังขึ้น
ไปเกิด ครั้นนี้พระบาราชวรานุกุลแม่ทัพผู้รับอำนาจเต็มในราชการทางเมืองเขมร แด่พระบาท
สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมารสมมติเทพพงษวรางคิระกระษัตริย์ราชันนิกะโรดมจาก
รับบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศบรมชนกรมมิกมหาราชาธิราชบรมนาถบพิตรพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
แลทนายเสนาบดีฝ่ายหนึ่ง องค์พระนโรดมพรหมบริรักษ์มหาอุปราชผู้ครองแผ่นดินเมืองเขมร องค์
พระหริราชคณียไกรแก้วฟ้า และพระยาพระเขมร

สมเด็จพระเจ้าฟ้าพลหะซื่อเมียบว่าที่สมเด็จพระองค์แก้ว พระยาศรีธรรมมา
ธิราชซื่อเหวว่าที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าพลหะสมุหนายกเอกอุมนตรีอภัยพิริยมหา
เสนานิบัติอุมกกรมมาหุ พระยากลาโหมซื่อศุกว่าที่พระยาขมราชพิทักษ์
ธานีบุรีรมอุมกกรมมาหุ พระยาวิงวระเวียงไชยนิบัติพิทักษ์สูงขารอุม
กกรมมาหุซื่อนอง พระพิพิสระไกรมะหาคไทยนอกราชการเมืองนคร
คือ เสียมราบซื่อเมิวว่าที่พระยากลาโหมพิทักษ์นาวิบริคินิธาอุมกกรมมาหุ
พระยาจักรีบริคินิธาอุมกกรมมาหุ พระยาอุมกกรมมาหุ ซื่อแกม
สมเด็จพระเจ้าพระยาวรามาอุมกกรมมาหุซื่อปก
สมเด็จพระรัตนคณิศร์บริคินิธาอุมกกรมมาหุ ซื่อแก
พระยาอริบคินิธาอุมกกรมมาหุ

ฝ่ายหนึ่งทำสัญญาเพื่อจะให้มีคุณมีประโยชน์แก่เจ้านายพระยาพระเขมรอาณาประชาราษฎร์เมือง
เขมรและเจ้าพระยาและพระยาข้าราชการเมืองต่าง ๆ แลไพร่พลลูกข้าซึ่งได้ไปมาค้าขาย

เป็นคนซื่อสัตย์สุจริตควรจะช่วยท่านบำรุงบ้านเมืองไว้ ก็จะต้องแต่งพระราชทานเครื่องอิทธิยศ
ตามควรแก่ศตาคักก็อย่างแก่กัน เมื่อสิ้นรู้เห็นว่าเป็นผู้ไม่สุจริต ไม่เป็นที่พอใจแก่ราษฎร
เป็นแน่ซื่อใจเจ้านายเขมรฝ่ายเคียวก็จะไม่ยอมตั้ง

ข้อ ๔ ว่าเมืองพระตะบองกับเมืองขึ้น แลเมืองนครเสียมราฐ ซึ่งนักพระองค์เองสมเด็จพระ
นารายณ์ราชาธิปไตยกถวายให้ขึ้นแก่กรุงเทพฯ ที่เคียวไม่ขึ้นเมืองเขมร แต่เมื่อครั้งแรกออกไป
เป็นเจ้าของเมืองเขมรในปีเถาะ สปกทกจุลศักราช ๑๑๘๑ นั้นก็ตั้ง เมืองเขมรปกครองทั้งปวงที่ขึ้น
กรุงเทพฯ มาแต่เดิมก็ตั้ง มีคนเจ้าเมืองกรมการแลราษฎรเป็นเขมรเหมือนกัน แลเมืองลาว
เมืองชวที่คือเขตรแดนเมืองเขมร เป็นเมืองขึ้นกรุงเทพฯ มาแต่ก่อน ทั้งแต่เมืองเขมรแดนเมือง
อัครเศษขึ้นไบนั้นก็ตั้ง เจ้านายเมืองเขมรไม่เอื้อเอ็นมั่งกับมีผู้ชาวกล่าวว่าเขาเขตรแดนของ
เมืองเขมร ถ้ามีความเกี่ยวข้องการจะทูลเกล้าฯ ให้แล้วกันก็ตั้งว่ากล่าวกันให้แล้ว ถ้ามีตกลงกันให้
บอกเข้ามา ณ กรุงเทพฯ จะตั้งคืนให้โดยยุติธรรม เจ้านายเมืองเขมรจะไม่ไปทำข่มขู่เอาตาม
อำนาจตนเอง ถ้าเมืองประเทศราชลาวก็ตั้ง เมืองขึ้นในไกลเมืองเขมรก็ตั้ง จะเป็นขอบแดน
กรุงเทพฯ อย่างครั้งเมืองเวียงจันทน์ เมืองเขมรรู้ความจะบอกมาให้ทราบโดยเร็วตามกำลัง
แล้วไม่ให้หายดีห่างแก่ทวงขอบนั้นเลย

ข้อ ๕ ว่าคนผิวขาวชาวยุโรปต่าง ๆ ก็ตั้ง แรกอินเดีย แรกอาหรับ แรกตุรเก ซึ่งไทยเรียกว่า
แขกเทศ แรกนอกแขกใหญ่ก็ตั้ง บางคนบางพวกเป็นลูกหลานมาเห็นมาอาศัยค้าขาย บางคนบางพวกเป็น
นักปราชญ์และครูสอนศาสนา มาเห็นมาอาศัยช่วยการศาสนา แลแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ตาม
ประสงค์ คนมาแต่เมืองไกลเช่นนี้ บ่อนเป็นคนขึ้นอยู่ในบ้านเมืองที่เป็นอาณาจักรใหญ่ ๆ มีอำนาจ
มาก เมืองเหล่านั้นกลางเมืองโคเป็นไมตรีกับกรุงเทพฯ ให้ทำสัญญาแลมีกงสุลมาตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ
ก็คนต่างประเทศพวกนั้นถึงแก่ก่อนก็เคยไปตั้งตั้งสถานศาสนาแลค้าขายในเมืองกำปอตมาง ขึ้นไปถึง
เมืองอุคงมีไชยบ้าง คนต่างประเทศมาแต่ไกลเช่นนี้ ผู้ครองเมืองเขมรจะประพฤติกัมโดยไมตรี
เหมือนที่กรุงเทพฯ จะไม่ปล่อยให้ชาวเมืองเขมรทำการผูกเหงแลล่อลวงต่าง ๆ ด้วยสำคัญว่าเป็น
คนแปลกหน้ามาแต่ไกล แลจะขบมิให้ขบแต่เที่ยวไป ในที่ซึ่งผู้ครองเมืองฝ่ายเขมรจะระวังรักษา
โคไม่ไห้ผู้อื่นทราบ แลจะขบมิให้พวกนั้นซึ่งที่เขาคือ เป็นที่ขบค้าขายในเมืองของเขมรโค ๆ ซึ่ง
ผู้ครองฝ่ายเขมรจะเห็นว่าควร แลจะไห้มีกำหนดการข้อที่เขาคือตามอย่างสัญญาในกรุงเทพฯ ซึ่ง

ข้อ .. ว่าแขวง { เมืองโพธิ์สัตว์ ทั้งสิ้น เป็นแขวงคึกคักกันกับเมืองพระตะบอง เมือง นครเสียมราฐ } เมืองกระพองสวาย ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของกรุงเทพฯ ที่เคียวมานานแล้ว ผลประโชนก็เกิดก่อกัดคึกคักกัน กับเมืองพระตะบอง เมืองนครเสียมราฐ ผู้คนก็โจรจามกัน องค์พระนโรดม องค์พระทริราชคณียา

โคมโหมอกกราบทูลบอก { เมืองโพธิ์สัตว์ ทั้งแขวงเข้ามาถวายในโหมอกทองวัน ๒๗ ค่ำ } เมืองกระพองสวาย

ปิจอจักษาก ^{๑๒} โหมอกนั้นบังอยู่ที่กรุงเทพฯ เป็นสำคัญ เวลานั้นทรงพระราชดำริว่า

เมืองโพธิ์สัตว์ } เป็น } ผล } แก่เมืองเขมรมากไม่ทรงรับไว้ พระราชทานคืนคงให้ } เมืองกระพองสวาย } ประโชน

อันแก่เมืองเขมรบุญความเพิ่ม พระบรมราชโองการในเรื่องนี้มีในท้องตราลงวัน ๑๗ ค่ำ ปีมุข

ยังเป็นจักษาก ^{๑๓} แล้วจึงไม่ทรงรับเมืองสองเมืองซึ่งเจ้านายฝ่ายเขมรกราบทูลถวายไว้ นั้น โท

ทรงพระเมตตากรุณาแก่ { องค์พระนโรดม ซึ่งทรงคุ้นเคยมานาน จึงพระราชทานคืนให้ } องค์พระทริราชคณียา

รับผลประโชนสืบไปเหมือนฝากไว้ ถวายไปเมื่อเข้ามาเจ้านายและผู้ครองเมืองฝ่ายเขมรประพฤติ เป็นที่ระแวงใจแก่ผู้ครองแผ่นดินกรุงเทพฯ อยู่ยังเป็นปกติให้เมืองโพธิ์สัตว์ เมืองกระพองสวายคงขึ้น

เป็นของ { เจ้า } ฝ่ายเขมรไปคราวนั้น แต่ { เจ้า } ฝ่ายเขมรประพฤติไม่เป็นที่ระแวงใจแก่ผู้ครอง

แผ่นดินฝ่ายกรุงเทพฯ เมื่อใด จะขอคืนเอาแขวง { เมืองโพธิ์สัตว์ นาคคึกคักกับแขวงเมือง } เมืองกระพองสวาย

พระตะบอง เมืองนครเสียมราฐ เพื่อจะให้ผลประโชนของ { มาน } และไพร่บ้านพลเมืองซึ่งเจือ } เมือง

จามกันผู้นั้นเรียบร้อบกัน เมื่อผู้ครองแผ่นดินฝ่ายไทยประสงค์ดังนี้ เจ้านายผู้ครองเมืองเขมรจะ

บงกชให้ไม่รักร้าง เพราะ { องค์พระนโรดม เห็นว่าสมควรจึงได้แล้ว โคมโหมอกกราบทูล } องค์พระทริราชคณียา

ถวายไว้เป็นสำคัญ ถ้าเจ้านายผู้ครองเมืองเขมรแต่งไพร่ทางคชพลถวายไปเที่ยวชักโหม ร้าง

เดือนในแขวงเมืองเขมร ถ้าไพร่ทางchiek { หลาน } ถ้าสี่ประเภทแลแสนครมที่เป็นช้างสำคัญ } ทั้ง

เป็นขององค์พระราชประสงค์พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองกรุงเทพฯ เจ้านายผู้ครองแผ่นดินเมืองเขมรจะ

ไม่รักร้างรักร้างไว้ จะมีโหมอกส่งช้างสำคัญที่คล้องได้เข้าไปถวายเหมือนอย่างเมืองประเทศ

ราชที่เป็นเมืองขึ้นกรุงเทพฯ ทั้งปวง ราชเจ้า { องค์พระนโรดม } ผู้ที่ขึ้นของพระบาทพระเขมร } องค์พระทริราชคณียา

ได้เขียนข้อสัญญาโดยใจยินดีอันซื่อสัตย์สุจริต พระมควย { พระยาราชวรานกุล
 พระยาปาจิณบุรี } ประทับตรา
 สำหรับแผ่นดินเมืองเขมรทั้ง ๓ ฦมี พระยาราชวรานกุลเชิญเข้ามาทูลเกล้าถวายทอศพระเนตร
 ของคยพระราชคาร์แล้ว ทรงประทับพระราชลัญจกรส่งออกไปถึงเมืองเขมรเมื่อใดเป็นอันใช้ได้
 เมื่อนั้น ประทับตรามา ๗ วัน ๓ + ๑๒ คำ จุลศักราช ๑๒๕ ปีกุน นักษัตรเบญจศก
 ทานเสนาบดีปรึกษาเห็นพร้อมกันว่า ในข้อสัญญาที่ว่าคยข้างเผือกหลายพันนั้น ก็เป็นแต่ของมีชั้น
 ครั้งหนึ่ง คราวหนึ่งมีธรรมเนียมในกรุงเทพมหานครนับถือกันว่าข้างเผือกเป็นของประเสริฐก็
 จริง ถึงกระนั้นไม่เป็นของสำคัญที่จะเป็นคูปประโยชน์แก่แผ่นดิน เป็นแต่อย่างธรรมเนียมเมือง
 ประเทศราชทั้งปวง ซึ่งเคยถวายบรรณาการแก่กรุงเทพมหานครนั้นทุกเมืองสืบมา เมืองใด
 คลองไค้ข้างเผือกข้างสำคัญก็ต้องส่งเข้าไปถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น
 ถ้าเจ้านายผู้ครองเมืองเขมรใหญ่ไค้ไปคลองไค้ข้างเผือกหลายพัน ข้างสี่ประหลาคอย่างดีไกล
 จะเป็นเผือกไม่ควรจะปิดบังซัดซวางไว้ และยกย้ายซื้อขายไปแกผู้อื่น ควรจะต้องมีใบบอก
 ส่งข้างสำคัญเข้าไป ๗ กรุงเทพมหานคร แยกอนเมืองเขมรก็เคยไค้ข้างเผือกอย่างไค้ถวายเข้าไป
 ครั้งหนึ่ง คอมนักพระองคจันสมเด็จพะอุไทยราชาธิราชไค้ข้างสี่ประหลาคไค้ข้างหนึ่งปิดบังไว้
 ภายหลังก็ไค้เข้าไป ๗ กรุงเทพมหานคร เคยมีมาเป็นอย่างอยู่แล้ว ก็แต่เมื่อไค้เมืองเขมรไค้ข้างที่
 ควรของพระราชประสงค์ส่งเข้าไปถึงกรุงเทพฯ แล้ว สมเด็จพะเจ้าแผ่นดินสยามก็จะพระราช
 ทานเงินตรา เลื่อนผ้า แลเครื่องอุปโภคทั้งปวงเป็นรางวัลแก่เจ้านายผู้ครองฝ่ายเขมร แลผู้ที่ให้
 นำเขาไปกับหมอกวญญูคลองไค้ มากกว่าราคาข้างที่ราษฎรซื้อขายกันหลายคอกหลายเทาเหมือน
 อย่างเมืองประเทศราชทั้งปวงที่เคยคลองส่งเข้าไปแกกอน การอันนี้ก็เป็นอันสำเร็จคยรับส่ง
 บรรณาการนั้น แต่ควรจะต้องผูกรอยไว้กับข้อสัญญาเป็นความอธิบายให้เจ้านายผู้ครองฝ่ายเขมร
 ทราบซัดจะไค้ประพฤติปฏิบัติให้เหมือนอย่างเมืองประเทศราชทั้งปวง ความอันนี้พึงรู้ว่านับเขา
 ในข้อสัญญาข้อ ๑๑ ซึ่งว่าคยส่งเครื่องราชบรรณาการ ฯ

F.O. 69 No. 40

Extract from a letter from the King of Siam to Mr. Knox, dated Grand Palace, Bangkok 18th December 1866, and marked very private. (Enclosure No. 3 in Consul Knox's despatch No. 41 of Public Record Office 24/166)

I am of opinion that we are very powerless and orphans when the French do such indirect steps towards us without shame. We cannot resist or defend ourselves unless another power would favour us by reasonable merciful assistance.

I am very sorry for some observed four points with English which are now becoming of no effect though I have had produced these proper points to me.

1. I have been acquainted with several English personages before others of other nations.
2. Myself and my royal family are real English scholars.
3. Our city being the Capital of Siam is situated three or four times nearer to English Colonies than to the Colonies of other nations, nearer to them even than to other people of other languages such as our tributary Laos and Malay States etc. except the Kariengs between Moulmain and Bangkok. And our realm having been connected with English territory firstly at Pinang and Kedah 76 years ago and afterwards with Moulmain and Tavoy 43 years ago, there has arisen no harm with the English in the interval.
4. The tr^eaty with the English was first concluded 41 years ago,

so that now real English subjects are most abundant here, and they would be in some disturbance for losses to their interests if the cruel Consul were to endeavour to compel us with French men of war.

Can you convey this my word to your Government in favour to me.

I beg to say unto you myself alone without the knowledge of our Government that if now my processing of being under the kind protecto-
rate of Her Britannic Majesty be necessary, I will willfully subscribe
~~be~~ myself and my own family to be so. Why have I said so? To cause
you to be glad? O! No! I say truely. Her Britannic Majesty's
ancestors were in Royalty before nine several years and her royal
generations continued peacefully for the last many years without change.
Which the grand Napoleon Buonaparte has claimed has sovereignty 14
years after my grand-father and revolutions took place in France
subsequently. I cannot be glad to take refuge or devote myself to the
French like the King of Cambodia without shame.

How should I have any piece of ground of suitable climate in
British territories at either British Burmah or Pinang or Ceylon to be
purchased for building cultivation etc. like a piece of ground in
England purchased by the old French King Louis Philippe late in his
reign? I wish this for my residence in very old age or for any feeble
descendants in future, if this land or region of Chin India beyond
British Burmah were allowed for influences to be made a vast colony
of Her Brit~~z~~anic Majesty's powerful Ally.

I beg to .....

( ) S.P.P. Mongkut R.S.

รายชื่อหนังสือและบทความที่อ้างถึงในบทที่ ๑

๑. John F. Cady, Southeast Asia : Its Historical Development (U.S.A. : Mc Graw - Hill, Inc., 1964) หน้า ๓.
๒. เรื่องเดียวกัน หน้า ๔.
๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๔.
๔. André Masson, Histoire du Vietnam (1960) T.I.
๕. Cady, Southeast Asia หน้า ๕.
๖. เรื่องเดียวกัน หน้า ๖.
๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๗.
๘. Richard Olof Winstedt, Malaya and Its History (London : Hutchinson's University Library, 1957) หน้า ๒๔ - ๒๗.
๙. K.A. Nilakanta Sastri, South Indian Influences in the Far East (Bombay : 1949) หน้า ๑๒๒ - ๑๓๐.
๑๐. Georges Coedès, Les Etats Hindouisés d'Indochine et d'Indonésie (Paris : E. de Boccard, 1948) หน้า ๔๑๔ - ๔๒๔.
๑๑. Jacob Cornelius Van Leur, Indonesian Trade and Society : Essays in Asian Social and Economic History (Hague : W. Van Hoeve, 1955) หน้า ๖๖ - ๗๐, ๘๖ - ๑๐๕.
๑๒. เรื่องเดียวกัน

๑๖. Goff, Southeast Asia หน้า ๔๑.

๑๗. L.P. Briggs, "The Syncretism of Religions in Southeast Asia," JAOI, LXV (1951) หน้า ๒๒๕.

JAOI = Journal of the American Oriental Society

๑๘. J.G.G. Talon, The Making of Greater India: A Study in South - East Asian Cultural Change (London : P. Harriss, 1951) หน้า ๑๑ - ๑๔.

๑๙. R. Baradot, "Les Formes du Vay : Population Indienne de L'ouest du Cambodge," B.E.F.E.O., VII (1941) หน้า ๑ - ๑๑.
B.E.F.E.O. = Bulletin de l'Ecole Française d'Extrême Orient

๒๐. Goff, Southeast Asia หน้า ๔๑.

๒๑. เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๑.

๒๒. เรื่องเดียวกัน

๒๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๕ - ๕๖.

๒๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๗.

๒๕. เรื่องเดียวกัน

๒๖. เรื่องเดียวกัน

๒๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๖๐.

๒๘. เรื่องเดียวกัน หน้า ๖๑.

๒๖. เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๘.
๒๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๘ - ๔๙.
๒๘. L.P. Briggs, The Ancient Khmer Empire (Philadelphia : American Philosophical Society, 1951) หน้า ๑๔๔ - ๑๕๖.
๒๙. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๐๗ - ๒๑๐.
๓๐. O.W. Wolters, "Chen - Li - fu, a State on the gulf of Siam at the Beginning of the 13th Century," JSS, XLVIII (November, 1960) หน้า ๑๗ - ๑๘.
JSS = Journal of the Siam Society
๓๑. Coedès, Les Etats Hindouisés d'Indochine et d'Indonésie หน้า ๒๕๖ - ๒๕๗.
๓๒. Cady, Southeast Asia หน้า ๑๑๐.
๓๓. Briggs, The Ancient Khmer Empire หน้า ๒๕๑ - ๒๕๔ ; Monomohan Ghosh, A History of Cambodia (Saigon : J.K. Gupta, 1960) หน้า ๑๕๔ - ๒๐๘.
๓๔. Lê Thanh Khôi, Le Viet Nam, Histoire et Civilisation : Le Milieu et l'Histoire (Paris : Les Editions de Minuit, 1955) หน้า ๘๒ - ๘๖.
๓๕. Pierre Gourou, The Peasants of the Tonkin Delta : a Study of Human Geography (New Haven, Conn. : 1955) หน้า ๑๒๓ - ๑๒๗, ๑๓๘ - ๑๓๙.

๓๖. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๔ - ๑๐๕.
๓๗. Gady, Southeast Asia หน้า ๑๗.
๓๘. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๘.
๓๙. เรื่องเดียวกัน
๔๐. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๐.
๔๑. เรื่องเดียวกัน
๔๒. พระบาทสมเด็จพระจักรจักร, พงศาวดารโยนก (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาคาร, ๒๕๐๓) หน้า ๒๓.
๔๓. อุนสาร์ อ.ส.ท. ปีที่ ๓ ฉบับ วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๐๕ หน้า ๒๕ - ๓๐.
๔๔. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานวชิรานุวัตติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทย เล่ม ๕ (กรุงเทพฯ : อรุณสภา, ๒๕๐๕) หน้า ๓๑๐.
๔๕. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : โอเคียนส์ไทร์, ๒๕๐๕) หน้า ๕๕.
๔๖. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๖.
๔๗. Rt. Hon. Malcolm Mac Donald, Angkor (London : 1958) หน้า ๒๒.
๔๘. Donald Lancaster, The Emancipation of French Indochina (London : Oxford University Press, 1961) หน้า ๑๐.
๔๙. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๑๒๓ - ๑๒๔.

17. J. Bourgeois, J. Paulsen, Uttala - Ullar Langgals
Samfundet (Oslo: Publ. No. 1135) 1935. 100 S.
" "

18. Ullar Langgals

19. Ullar Langgals (Oslo: Publ. No. 1768) 1937.
" "

20. J. Bourgeois, Uttala - Ullar Langgals
" "

21. Ullar Langgals " "

22. Ullar Langgals " "

23. Ullar Langgals " "

24. Ullar Langgals " "

25. Ullar Langgals Ullar Langgals " "

26. J. Bourgeois, Uttala - Ullar Langgals
" "

27. Ullar Langgals Ullar Langgals " "

28. Journal officiel de la Confédération Générale, 1937.

29. Ullar Langgals " "

30. J. Bourgeois, Uttala - Ullar Langgals " "

๒๔. L. Delaporte, Voyage au Cambodge (Paris : 1880) หน้า ๔๗ - ๔๘.
๒๕. Robert Machray "France's Empire in the East," Countries of the World (London) IV, หน้า ๒๒๒๗.
๒๖. A. Bounais, L'Indo - Chine Francaise Contemporaine หน้า ๕๓.
๒๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๖๕.
๒๘. เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๖๘.
๒๙. Cady, Southeast Asia หน้า ๑๔๖.
๓๐. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๗.
๓๑. Reginald le May, The Culture of South - East Asia (London : 1964) หน้า ๑๔๘.
๓๒. Cady, Southeast Asia หน้า ๑๔๖.
๓๓. Bernard Phillipe Groslier, Angkor et le Cambodge au xvie Siècle (Paris : 1958) หน้า ๗ - ๒๓.
๓๔. D.G.E. Hall, A History of South - East Asia (London : 1955) หน้า ๑๕๔.
๓๕. Briggs, The Ancient Khmer Empire หน้า ๒๑๘ - ๒๒๒.
๓๖. Hall, A History of South - East Asia หน้า ๒๑๘ - ๒๒๒.
๓๗. W.A. Graham, Siam : A Handbook of Practical Commercial and Political Information (London : 1924) I, หน้า ๑๔๓ - ๑๕๕.

๗๘. Groslier, Angkor et le Cambodge au xvie Siècle หน้า ๑๘ - ๘๑.
๗๙. Alexander Hamilton, A New Account of the East Indies
(1688 to 1723) (Edinburgh : 1727) II, หน้า ๑๐๘ - ๑๑๘.
๘๐. Groslier, Angkor et le Cambodge au xvie Siècle หน้า ๑๘ - ๘๕.
๘๑. William Alfred Rae Wood, A History of Siam to A.D. 1781,
with Supplement (London : 1929) หน้า ๓๑๐ - ๓๑๘.
๘๒. Hall, A History of South - East Asia หน้า ๓๕๓ - ๓๕๖.
๘๓. พระราชนิพนธ์การทรงนิพนธ์พระราชนิพนธ์ เล่ม ๒ หน้า ๑๐.
๘๔. Ghosh, A History of Cambodia หน้า ๓๕๖ - ๓๕๗.
๘๕. Jean Chesneaux, Contribution à l'histoire de la nation
vietnamienne (Paris : 1955) หน้า ๔๕ - ๕๖.
๘๖. Lê Than Khôi, Le Viet Nam หน้า ๓๕๕ - ๓๕๘, ๓๕๙ - ๓๕๙;
Chesneaux, Contribution à l'histoire หน้า ๕๗ - ๕๗.
๘๗. Hall, A History of South - East Asia (1960) หน้า ๓๖๑.
๘๘. E. Luro, Le Pays D'Annam (Paris : 1897) หน้า ๘๐.
๘๙. Lê Than Khôi, Le Viet Nam หน้า ๓๕๙, ๓๕๗, ๓๖๖ - ๓๖๘,
หน้า ๓๖๐ - ๓๖๓.
๙๐. Hall, A History of South - East Asia (1960) หน้า ๓๖๓.
๙๑. Lê Than Khôi, Le Viet Nam หน้า ๓๕๗ - ๓๖๖, ๓๖๘ - ๓๖๙.

๘๒. Hall, A History of South - East Asia (1960) หน้า ๓๖๑.
๘๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖๒ - ๓๖๓.
๘๔. Chesneaux, Contribution à l'histoire de la nation vietnamienne
หน้า ๕๗ - ๖๓.
๘๕. Cady, Southeast Asia หน้า ๔๑๘.
๘๖. เรื่องเดียวกัน
๘๗. Frank M. Le Bar and Adrienne Suddard (eds.), Laos (New Haven :
1960) หน้า ๕ - ๑๘, ๓๗ - ๔๐.
๘๘. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗ - ๔๕.
๘๘. Cady, Southeast Asia หน้า ๔๑๘.
๑๐๐. อิช บณยานนท์, สังเขปเอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. ๑๑๒ (กรุงเทพฯ : ยัมศรี,
๒๔๘๓) หน้า ๕๒.
๑๐๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครอง
ประเทศไทยแต่โบราณ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธนาคารอมสิน, ๒๔๘๘)
หน้า ๑๐ - ๑๑.
๑๐๒. กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๕ (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๐๖) หน้า ๓๗.
๑๐๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘.
๑๐๔. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครอง
ประเทศไทยแต่โบราณ หน้า ๑๒.

๑๐๕. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕.
๑๐๖. สำนัสมเด็จ เล่ม ๑๔ หน้า ๔.
๑๐๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๖.
๑๐๘. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศไทยแต่โบราณ หน้า ๒๔ - ๓๐.
๑๐๙. สมุดไทยคำ (ห้องหนังสือตัวเขียนหอสมุดแห่งชาติ) หมายเลข ๑๓๖, หมู่อุคหมายเหตุนครราชสีมา ๔, จ.ศ. ๑๒๒๗ เจ้าพระยาภูธราภัยถึงหลวงสยามานุเคราะห์ ; สมุดไทยคำ หมายเลข ๖๔ ; สมุดไทยคำ หมายเลข ๖๓, จ.ศ. ๑๒๑๕.
๑๑๐. กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ หน้า ๗๐.
๑๑๑. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๑๕ ก. จ.ศ. ๑๒๒๔.
๑๑๒. กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔ หน้า ๑๒๕.
๑๑๓. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๕๐๗) หน้า ๑๔๗.
๑๑๔. เจ้าพระยาพิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ (กรุงเทพฯ : ศูรสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๔๒.
๑๑๕. เจ้าพระยาพิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : ศูรสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๑๒๓.
๑๑๖. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๖ (กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๕๐๗) หน้า ๒๔๗.

๑๑๗. กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๕ หน้า ๔๐.
๑๑๘. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๒ หน้า ๑๔๒.
๑๑๙. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑๒.
๑๒๐. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๓๔.
๑๒๑. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ ตอนที่ ๑๒ หน้า ๔๑.
๑๒๒. Walter F. Vella, Siam under Rama III 1824 - 1851
(Germany : J.J. Augustin Gluckstadt, 1957) หน้า ๓๗ - ๓๘.
๑๒๓. เรื่องเดียวกัน
๑๒๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕.
๑๒๕. ขั้วพระยาพิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓
เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๖๒.
๑๒๖. เจ้าพระยาพิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑
(กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๒๔๖ - ๒๔๗.
๑๒๗. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๒ หน้า ๕๔๘.
๑๒๘. เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๕๒ - ๕๕๓.
๑๒๙. สำนัสมเด็จ เล่ม ๖ หน้า ๒๕๐ - ๒๕๑.
๑๓๐. Vella, Siam under Rama III หน้า ๔๘.
๑๓๑. เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๗ - ๔๘.

๑๓๒. ล่าสนสมเด็จ เล่ม ๖ หน้า ๒๔๕.
๑๓๓. เรื่องเกี่ยวกับ หน้า ๒๔๕ - ๒๔๖.
๑๓๔. เรื่องเกี่ยวกับ
๑๓๕. เรื่องเกี่ยวกับ
๑๓๖. เรื่องเกี่ยวกับ
๑๓๗. เรื่องเกี่ยวกับ หน้า ๒๔๓ - ๒๔๖.
๑๓๘. นิธิ เอียวศรีวงศ์, การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. ๒๔๓๑ (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)
หน้า ๑๖.
๑๓๙. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๕ พ.ศ.
๒๔๐๔ - ๒๔๑๑ (กรุงเทพฯ : กุรุสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๑๗๓ - ๑๗๔.
๑๔๐. เอกสารคณะกรรมการจัดพิมพ์หอกล่าทางประวัติศาสตร์ที่คัดจากสมุดไทยคำเขียนเส้น
ดินสอขาว หมายเลข ๖/๑
๑๔๑. เรื่องเกี่ยวกับ หมายเลข ๑/๑๐
๑๔๒. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ประกาศเรื่องราชทูตไม่เจริญทาง
พระราชไมตรี" ใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๕ ; Bangkok Calendar
1871 จดหมายจากกรุงเทพฯ ถึงบรรณาธิการ ลงวันที่ ๑๐ มีนาคม ๑๘๖๑.
๑๔๓. Neon Snidvongs, The Development of Siam's Relation with
Britain and France in the Reign of King Mongkut 1851 - 1868
(Phd. Thesis) หน้า ๔๔.

- ๑๘๗. มุกตโมกุลคำ จกคณาบดีกรมวังหลวงกรุงศรีอยุธยา ลงวันที่ ๒๕ กันยายน ค.ศ. ๑๕๐๘.
- ๑๘๘. มุกตโมกุลคำ ความตอนหนึ่ง มุกตคณาบดีศรีอยุธยาที่ ๕ จ.ศ. ๒๑๖ พระราชพิธีเสกพระยาสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้าผู้หัว ถึง นเรศวร
- ๑๘๙. มุกตโมกุลคำ ความตอนหนึ่ง มุกตคณาบดีศรีอยุธยาที่ ๕ (ไม่ปรากฏชื่อ) พระราชพิธีเสกพระยาสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้าผู้หัว ถึง นเรศวร
- ๑๙๐. Neoh, Indochina, หน้า ๕.
- ๑๙๑. รวมเรื่องเกี่ยวกับความหมาย นเรศวรมหาราชเจ้าผู้หัว (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีจันทร์, ๒๕๐๖) หน้า ๑๖.
- ๑๙๒. Hall, The History of Siam - Siam - Siam (1960) หน้า ๑๖.
- ๑๙๓. รวมเรื่องเกี่ยวกับความหมาย นเรศวรมหาราชเจ้าผู้หัว หน้า ๑๖.
- ๑๙๔. Neoh, La Siam d'aujourd'hui หน้า ๕ - ๕๖.
- ๑๙๕. Neoh, Le Royaume du Siam tome II, หน้า ๑๖.
- ๑๙๖. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, พระยาเดชาดิศร กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ศรีจันทร์ หน้า ๑๖.
- ๑๙๗. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, โคลงสุภาพ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์, ๒๕๐๖) หน้า ๑๖.
- ๑๙๘. ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๖ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีจันทร์, ๒๕๐๖) หน้า ๑๖.

- ๑๖. พระราชนิพนธ์พงศาวดารฉบับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- ๑๗. พระราชนิพนธ์พงศาวดารฉบับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- ๑๘. เรื่องเบ็ดเตล็ด ฉบับเจ้าพระยา.
- ๑๙. เรื่องเบ็ดเตล็ด ฉบับเจ้าพระยา.
- ๒๐. เรื่องเบ็ดเตล็ด ฉบับเจ้าพระยา.
- ๒๑. พระราชนิพนธ์พงศาวดารฉบับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว - ๒๑๖.
- ๒๒. สมเด็จพรเจ้าพระยาจักรี โสภณภควดีพระบรมราชเทวี, โสมมจินตนา ฉบับเจ้าพระยา - ๒๒๖.
- ๒๓. พระราชนิพนธ์พงศาวดารฉบับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- ๒๔. เรื่องเบ็ดเตล็ด ฉบับเจ้าพระยา.
- ๒๕. พระราชนิพนธ์พงศาวดารฉบับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว - ๒๒๖.
- ๒๖. เรื่องเบ็ดเตล็ด ฉบับเจ้าพระยา.
- ๒๗. เรื่องเบ็ดเตล็ด
- ๒๘. พระราชนิพนธ์พงศาวดารฉบับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- ๒๙. สมเด็จพรเจ้าพระยาจักรี โสภณภควดีพระบรมราชเทวี, พระราชนิพนธ์ ฉบับเจ้าพระยา - ๒๒๖.
- ๓๐. พระราชนิพนธ์พงศาวดารฉบับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- ๓๑. สมเด็จพรเจ้าพระยาจักรี โสภณภควดีพระบรมราชเทวี, พระราชนิพนธ์ ฉบับเจ้าพระยา - ๒๒๖.

ទ្រព្យសម្បត្តិ (ព្រះបណ្ឌិត : វេទនាវិទូរាជវិញ្ញាណ, ១៩២៦) ទំព័រ ១១ - ១២.

១២២. រចនាប្រែកថា រាជវង្សសម្រាប់សិស្សប្រឹក្សា ទំព័រ ១១.

១២៣. រឿងរ៉ាវកំណើត

១២៤. រឿងរ៉ាវកំណើត ទំព័រ ១១.

១២៥. រចនាប្រែកថា រាជវង្សសម្រាប់សិស្សប្រឹក្សា ទំព័រ ១១.

១២៦. រចនាប្រែកថា, Handbook of, ទំព័រ ១១.

១២៧. រឿងរ៉ាវកំណើត

១២៨. រចនាប្រែកថា រាជវង្សសម្រាប់សិស្សប្រឹក្សា ទំព័រ ១១.

១២៩. រឿងរ៉ាវកំណើត ទំព័រ ១១.

១៣០. រចនាប្រែកថា រាជវង្សសម្រាប់សិស្សប្រឹក្សា ទំព័រ ១១.

១៣១. រឿងរ៉ាវកំណើត ទំព័រ ១១.

១៣២. រចនាប្រែកថា រាជវង្សសម្រាប់សិស្សប្រឹក្សា ទំព័រ ១១ - ១២.

១៣៣. រចនាប្រែកថា រាជវង្សសម្រាប់សិស្សប្រឹក្សា ទំព័រ ១១.

១៣៤. រចនាប្រែកថា, Handbook of (ទំព័រ ១១ - ១២) ទំព័រ ១១.

១៣៥. រចនាប្រែកថា, Handbook of ទំព័រ ១១ - ១២.

១៣៦. រចនាប្រែកថា, Le Journal du Cambodge Tome IX, ទំព័រ ១១.

๒๐๐. "รายงานเมืองพระตะบอง" เอกสารกองจกหมายเหตุแห่งชาติ
๒๐๑. Mourra, Le Royaume du Cambodge Tome II, หน้า ๑๒๒ - ๑๒๓.
๒๐๒. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔
ภาคปกิณณกะภาค ๑ (กรุงเทพฯ : ๒๔๕๓) หน้า ๒๘ - ๓๓.
๒๐๓. เอกสารกองจกหมายเหตุแห่งชาติ พัม $\frac{๑๕ \text{ ป. ๕}}{๓}$
๒๐๔. เอกสารกองจกหมายเหตุแห่งชาติ พัม $\frac{๑๕ \text{ ป. ๔}}{๓}$
๒๐๕. ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๖ (กรุงเทพฯ : ไสภณพิพรรษนากร, ๒๔๖๒)
หน้า ๕ - ๑๐.
๒๐๖. สมุทไทยคำ หมายเลข ๔๖๘ หมายเหตุรัชกาลที่ ๔ ไม่ปรากฏจุลศักราช
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าันโปเลียน
๒๐๗. เอกสารกองจกหมายเหตุแห่งชาติ พัม $\frac{๑๕ \text{ ป. ๕}}{๓}$
๒๐๘. สมุทไทยคำ หมายเลข ๑๑๔ จ.ศ. ๑๒๒๕.
๒๐๙. ประหยัค ศ. นาคะนาท และ จาร์ส กวงชิสาร, ความเมืองเรืองเขา
พระวิหาร (กรุงเทพฯ : สาน์สวรงค์, ๒๕๐๔) หน้า ๒๕๐ - ๒๕๑.
๒๑๐. รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า ๓๕.
๒๑๑. Crawford, Journal of an Embassy from the Govenor of
India to the Courts of Siam and Cochin China (1830)
หน้า ๑๕๑.
๒๑๒. หลวงเรืองเกษอนันต์, ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา, หน้า ๑๔๕.

๒๑๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๗๕.
๒๑๔. Hall, A History of South - East Asia (1960) หน้า ๓๑๗.
๒๑๕. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑๓ - ๓๑๔.
๒๑๖. E. Perreux, Abregé de L'Histoire Contemporaine d'Annam (1802 - 1912) (Quinhon : 1912)
๒๑๗. หลวงเรื่องเขษอนันต์, ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา หน้า ๑๔๒ - ๑๔๖.
๒๑๘. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑. หน้า ๒๕๔ - ๒๖๑.
๒๑๙. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า หน้า ๖๓๒ - ๖๓๘.
๒๒๐. เรื่องเดียวกัน หน้า ๖๓๙ - ๖๕๐.
๒๒๑. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑. หน้า ๒๙๓ - ๓๐๐.
๒๒๒. สมุคไทยคำ หมายเลข ๒๐๒ หมายเหตุรัชกาลที่ ๔ ไม่ปรากฏจุดศักราช
๒๒๓. Hall, A History of South - East Asia (1960) หน้า ๓๑๓ - ๓๑๔.
๒๒๔. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๒๐ - ๒๑.
๒๒๕. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๑๒๔ - ๑๒๕.
๒๒๖. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓๐ - ๑๓๑.

๒๒๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๑ - ๑๕๒.
๒๒๘. Samuel J. Smith, The Siam Repository, Containing a Summary of Asiatic Intelligence (Bangkok : 1869 - 1874, 6 Vols.) I, หน้า ๒๔๘.
๒๒๙. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๑๕๘.
๒๓๐. หลวงเรื่องเกษมสันต์, ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา หน้า ๓๐๒.
๒๓๑. Francis Garnier, Voyage d'Exploration en Indo - Chine หน้า ๑๘๗.
๒๓๒. M.A.B. de Villemereuil, Explorations et Missions de Doudart de Lagrée (Paris : 1883) หน้า ๓๘๐.
๒๓๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๑๖๘ - ๑๖๙.
๒๓๔. Mourra, Le Royaume du Cambodge Tome II, หน้า ๑๐๘.
๒๓๕. Graham, Siam หน้า ๓๐๒.
๒๓๖. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๓๘.
๒๓๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๐ - ๘๑.

๒๔๙. จกหมายเหตุเรื่องทัพญวนครั้งรัชกาลที่ ๓ (กรุงเทพฯ : โสภณพิพิธวรรณการ, ๒๔๙๖) หน้า ๘ - ๑๘.
๒๕๐. Hall, A History of South - East Asia (1960) หน้า ๓๔๗.
๒๕๑. Mourra, Le Royaume du Cambodge Tome II, หน้า ๑๐๘.
๒๕๒. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๕ ; ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา หน้า ๒๑๖ - ๒๑๗.
๒๕๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ เดิม . หน้า ๒๑๘ - ๒๒๑.
๒๕๔. Mourra, Le Royaume de Cambodge Tome II, หน้า ๑๐๖.
๒๕๕. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๑๕๓.
๒๕๖. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า หน้า ๕๘๒.
๒๕๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๕๐ - ๕๕๔, ๖๕๕ - ๖๕๘.
๒๕๘. Graham, Siam หน้า ๓๐๒.

รายชื่อหนังสือและบทความที่อ้างถึงในบทที่ ๒

๑. Cady, Southeast Asia หน้า ๓๓๘.
๒. Hall, A History of South - East Asia (1955) หน้า ๔๔๖.
๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๔๗ - ๔๔๘ ; L.A. Mills, British Malaya, 1824 - 1867 (Methodist Publishing House, Singapore, 1925) หน้า ๑๖๖ - ๑๕๕.
๔. Walter F. Vella, Siam under Rama III 1824 - 1851 (Germany : J.J. Augustin Gluckstadt, 1957) หน้า ๑๐๘ - ๑๑๑, ๑๑๕ - ๑๑๘, Henry Burney, The Burney Papers (1910).
๕. Cady, Southeast Asia หน้า ๓๓๘.
๖. Hall, A History of South - East Asia (1955) หน้า ๔๔๘, Mills, British Malaya, 1824 - 1867 หน้า ๑๖๖ - ๑๖๗.
๗. Hall, A History of South - East Asia (1955) หน้า ๔๔๘ - ๔๔๙.
๘. Cady, Southeast Asia หน้า ๓๔๑.
๙. Walter F. Vella, The Impact of the West on Government in Siam (University of California Press, 1955) หน้า ๓๓๐ - ๓๓๑.
๑๐. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑๗ - ๓๒๐ ; Wendell Blanchard et al., Thailand : Its People, Its Society, Its Culture (New Haven, 1958) หน้า ๑๔๘ - ๑๕๑.
๑๑. John Crawford, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China (London : 1828) หน้า ๓๗๒ - ๓๗๘.

- a. Vella, The Impact of the West on Government in Siam
 WU7 121b - 121c ; Blanchard et al., Thailand WU7 121e - 121f.
- aa. Vella, The Impact of the West on Government in Siam
 WU7 121c - 121d.
- ac. James C. Ingram, Economic Change in Thailand since 1850
 (U.S.A. : 1955) WU7 121d - 121e.
- ad. Vella, Siam under Rama III WU7 121e - 121f.
- ab. Vella, The Impact of the West on Government in Siam
 WU7 121b - 121c.
- ai. Joseph Buttinger, The Smaller Dragon : A Political History of Vietnam (New York : Frederick A. Praeger, Inc., 1958)
 WU7 121f - 121g.
- aj. John Crawford, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China WU7 121g - 121h.
- ak. Pierre Gourou, The Tropical World : Its Social and Economic Conditions and Its Future Status (London : 1958)
 WU7 121h.
- ao. Crawford, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China (1828) WU7 121h - 121i ; George Finlayson, The Mission to Siam and Hue (London : 1826) WU7 121i - 121j ;
 Jean Chesneaux, Contribution à L'Histoire de la Nation Vietnamienne (1955) WU7 121j - 121k

๒๑. Cady, Southeast Asia NU7 ๕๐๘.
๒๒. Crawford, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China NU7 ๒๕๐ - ๒๕๖, ๓๕๓, ๓๕๐, ๓๖๐.
๒๓. Cady, Southeast Asia NU7 ๒๕๑.
๒๔. เรื่องเกี่ยวกับ NU7 ๒๕๒.
๒๕. Hall, A History of South - East Asia (1955) NU7 ๓๖๕ - ๓๖๘.
๒๖. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia (New York : 1954) NU7 ๑๑ - ๑๒ ; Michel Du'c Chaigneau, Souvenirs de Hue (Shanghai : 1941) NU7 ๑ - ๑๕ ; Hall, A History of South - East Asia NU7 ๓๖๕ - ๓๖๐.
๒๗. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia NU7 ๑๓ - ๑๕ ; Hall, A History of South - East Asia NU7 ๓๖๕ - ๓๖๐ ; Lê Thanh Khôi, Le Viet Nam NU7 ๓๖๐, ๓๖๓ - ๓๖๖.
๒๘. Cady, Southeast Asia NU7 ๒๕๓.
๒๙. Hall, A History of South - East Asia (1955) NU7 ๓๖๐ - ๓๖๑.
๓๐. C.B. Maybon, Histoire Moderne du Pays d'Annam (1592 - 1820) (Paris : 1920) NU7 ๓๕๐ ; P.J. Honey "Modern Vietnamese Historiography", Historians of South - East Asia. (London : D.G.E. Hall, 1962) NU7 ๕๕.
๓๑. Michel Du'c Chaigneau, Souvenirs de Hue NU7 ๑๕ - ๑๕, ๕๕ - ๖๕.

๑. Joseph Buttinger, The Swallow Dragon หน้า ๒๕๐ - ๒๕๑,
๒๕๒ - ๒๕๓.
๒. Hall, A History of South - East Asia (1955) หน้า ๕๑๑,
๕๑๒ - ๕๑๓.
๓. Buttinger, The Swallow Dragon หน้า ๑๑๑.
๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๑.
๕. Gedy, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia
หน้า ๑๑ - ๑๕.
๖. Chaigneau, Souvenirs de Hué (1941) หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗.
๗. Minleyson, The Mission to Siam and Hué (1826) หน้า ๑๑๑,
๑๑๒ - ๑๑๓, ๑๑๔ - ๑๑๕ ; Crawford, Journal of an Embassy to
the Courts of Siam and Szechin China หน้า ๑๑๑ - ๑๑๒,
๑๑๓ - ๑๑๔, ๑๑๕.
๘. Buttinger, The Swallow Dragon หน้า ๑๑๑.
๙. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๑.
๑๐. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๑.
๑๑. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๒ - ๑๑๓.
๑๒. Gedy, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia
หน้า ๑๑ - ๑๕.
๑๓. Gedy, Southeast Asia หน้า ๑๑๑.

๔๕. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชนิพนธ์พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : อุดมศึกษา, ๒๕๑๘) หน้า ๔๖๐.
๔๖. Hall, A History of South - East Asia (1955) หน้า ๔๐๐.
๔๗. รวมเรื่องเกี่ยวกับความและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๓) หน้า ๑๐๐.
๔๘. เรื่องเกี่ยวกับ หน้า ๑๑๕ - ๑๑๖.
๔๙. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชนิพนธ์พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑ หน้า ๑๑๘.
๕๐. รวมเรื่องเกี่ยวกับความและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า ๑๑๖.
๕๑. Gady, Southeast Asia หน้า ๕๐๓.
๕๒. Mourre, Le Royaume du Cambodge (Paris : 1935) Tome III, หน้า ๕๐๖.
๕๓. รวมเรื่องเกี่ยวกับความและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า ๑๑๖ - ๑๑๗.
๕๔. เรื่องเกี่ยวกับ หน้า ๑๔๔.
๕๕. จดหมายเชิญเรื่องพิธีอุปสมบทรัชกาลที่ ๑ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๖) หน้า ๑๔ - ๑๖.
๕๖. นิระคุณพงศาวดารภาคที่ ๒๑ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๖) หน้า ๑ - ๑๑.
๕๗. พระราชนิพนธ์พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑ หน้า ๑๔

- ๕๕. หลวงเฟื่องเฟื่องจันทร์, ราชอาณาจักรกรุงกัมพูชา หน้า ๑๕๕.
- ๕๖. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๖ หน้า ๕.
- ๕๗. พระพุทธเจ้าทรงศาสดาที่ ๑๖ (กรุงเก่า : กรุงเก่าบรรณาการ, ๑๙๕๐) หน้า ๕๕.
- ๕๘. Hall, A History of South - East Asia (1955) หน้า ๕๕.
- ๕๙. วรรณคดีเรื่องพิชิตพญามอญ (๑๙๕๖)
- ๖๐. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๖ หน้า ๑๕๖ - ๑๖๐.
- ๖๑. Fournoy, Le Royaume du Cambodge Tome II, หน้า ๑๖๑.
- ๖๒. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๖ หน้า ๕ - ๑๑.
- ๖๓. หลวงเฟื่องเฟื่องจันทร์, ราชอาณาจักรกรุงกัมพูชา หน้า ๑๕๖ - ๑๖๑.
- ๖๔. Francis Garnier, Notes d'Exploration en Indo - Chine (Paris : Librairie Honchette etc ^{III}, 1875) หน้า ๑๖๑.
- ๖๕. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๖ หน้า ๑๕.
- ๖๖. สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเทพฯ, ๑๙๕๑ การตรวจราชการหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ กรมตรวจราชการหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ
- ๖๗. Hall, A History of South - East Asia (1955) หน้า ๑๕๖.
- ๖๘. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๖ หน้า ๕.
- ๖๙. เรื่องเก็บวัด หน้า ๑๕ - ๑๖.

๗๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๖.
๗๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๓.
๗๕. Francis Garnier, Voyage d'Exploration en Indo - Chine
หน้า ๑๗๕.
๗๖. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๑๐๐.
๗๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๐ - ๑๐๓.
๗๘. Mourra, Le Royaume du Cambodge Tome II หน้า ๑๑๔.
๗๙. Hall, A History of South - East Asia (1955) หน้า ๔๐๑.
๘๐. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๐.
๘๑. เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๐ - ๙๒.
๘๒. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๓.
๘๓. สมุดไทยคำ หมายเลข ๖ จ.ศ. ๑๒๐๗.
๘๔. Pensi (Suvanij) Duke, Les Relations Entre la France et la
Thaïlande (Siam) (Bangkok : Imprimerie Prachandra, 1962)
หน้า IV.
๘๕. สมุดไทยคำ หมายเลข ๖๔ จ.ศ. ๑๒๒๖ ศุภอักษร องค์สมเด็จพระศรีวิสุทธิวงศ์
มหาอิศรวาณิก ขลคัสตราวุธมยุวน.
๘๖. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๔๔ จ.ศ. ๑๒๐๘ คัมภีร์เมืองเขมรเรื่องขุนจะรบกับ
ฝรั่งเศส ; คัมภีร์เมืองอุคงมีไชย หมายเลข ๖๔ จ.ศ. ๑๒๒๖ ; ราชสารตรา

เจ้าพระยาจักรีวังองค์พระนโรดม หมายเลข ๙๔ จ.ศ. ๑๒๒๖.

๔๗. หลวงเรือง เกษอนันต์, ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา หน้า ๒๗๕.
๔๘. เรื่องเดียวกัน
๔๙. Penari (Suvanij) Duke, Les Relations Entre la France et la Thaïlande (Siam) หน้า IV.
๕๐. สมุคไทยคำ หมายเลข ๔ จ.ศ. ๑๒๑๐ แปลหนังสือจวนเมืองโจกสองฉบับถึงพระหริรักษ์รามาริขิตว่า ก้วย ส่งครัวแขกจามขึ้นมาและกำหนดให้ส่งเครื่องบรรณาการไปออกสัมฤทธิ์ศก
๕๑. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๘.
๕๒. Hall, A History of South - East Asia (1955) หน้า ๔๐๑.
๕๓. Neon Snidvongs, The Development of Siam's Relation With Britain and France in The Reign of King Mongkut. หน้า ๔๒๖.
๕๔. สมุคไทยคำ หมายเลข ๔๔ จ.ศ. ๑๒๑๘ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ ส่งไปเมืองจตุรงมิไชย
๕๕. Gady, Southeast Asia หน้า ๓๓๗ - ๓๓๘.
๕๖. Francis Garnier, Voyage d'Exploration en Indo - Chine (1873) หน้า ๑๔๙.
๕๗. หลวงเรือง เกษอนันต์, ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา หน้า ๒๔๔ - ๒๔๕.
๕๘. สมุคไทยคำ หมายเลข ๑๔๙ จ.ศ. ๑๒๑๘ ทัพออกเมืองเขมรเรื่องจวนจะรบกับฝรั่งเศส

๘๘. ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : ไสภณ
พิพิธธนากร, ๒๕๓๒) หน้า ๑๕๕ - ๑๕๘.
๑๐๐. Francis Garnier, Voyage d'Exploration en Indo - Chine
หน้า ๑๕๐.

งานเขียนที่สื่อและบทความที่อ้างถึงในบทที่ ๓

๑. Cady, Southeast Asia หน้า ๓๘๐.
๒. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗๘.
๓. Walter F. Vella, The Impact of the West on the Government of Siam (U.S.A. : University of California Press, 1955) หน้า ๑๒๒ - ๑๒๘.
๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑ - ๔๓ ; Kenneth E. Wells, History of Protestant Work in Thailand, 1828 - 1958 (Bangkok : 1958) หน้า ๕ - ๑๕.
๕. Henri Mouhot, Travels in the Central Parts of Indo - China (London : 1864) I, หน้า ๔๕ - ๔๘ ; Wells, หน้า ๑๕ - ๒๑.
๖. Mouhot, I, หน้า ๔๕ - ๔๘ ; Wells, หน้า ๒๑ - ๒๖ ; Abbot Low Moffat, Mongkut, the King of Siam (Cornell, Ithaca, N.Y. : 1961) หน้า ๑๓ - ๑๕.
๗. Wells, หน้า ๓๒ - ๓๕.
๘. Vella, หน้า ๓๒๒ - ๓๒๘.
๙. King Mongkut, "English Correspondence of King Mongkut," JSS, XXI (1927) หน้า ๑๓ - ๑๕.
๑๐. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia (Cornell, Ithaca, N.Y. : 1854) หน้า ๑๔๘.
๑๑. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๕.
๑๒. W.A. Graham, Siam หน้า ๒๑๖ - ๒๑๘ ; Mouhot, I, หน้า ๔๘.

๑๓. Joseph Buttinger, The Smaller Dragon (U.S.A. : 1958)
หน้า ๑๒๕ - ๑๒๖.
๑๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒๖.
๑๕. เรื่องเดียวกัน
๑๖. Hall, หน้า ๕๕๘ - ๕๕๙.
๑๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๕๙.
๑๘. เรื่องเดียวกัน
๑๙. Cady, The Roots of French Imperialism หน้า ๕๓ - ๕๕.
๒๐. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑.
๒๑. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๓ - ๑๕๕, ๑๖๔, ๑๖๕ - ๑๘๐, ๒๑๕.
๒๒. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑๐ - ๒๑๑.
๒๓. Cady, Southeast Asia หน้า ๕๑๗.
๒๔. César Lecat Baron de Bazancourt, Les Expéditions de Chine et de Cochinchine d'après les Documents Officiels (Paris : 1861 - 1862) T. I, หน้า ๓๕๔ - ๓๕๗.
๒๕. H.R.C. Wellesley Cowley, Secrets of the Second Empire : Private Letters from the Paris Embassy (New York, London : 1929)
หน้า ๑๖๕ - ๑๖๕, ๑๖๕ - ๑๘๕, ๑๘๕.
๒๖. Cady, The Roots of French Imperialism หน้า ๒๒๐.

๒๑. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๑.
๒๒. Bazancourt, Tome I, หน้า ๓๖๔.
๒๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒๖ - ๓๒๘ ; Colonel Henri de Fonchalou, Indo - Chine : Souvenirs de Voyage et de Campagne, 1858 - 1860 (1896) หน้า ๒๐๕ - ๒๐๘ ; R. Stanley Thomson, "The Diplomacy of Imperialism : France and Spain in Cochin - China, 1858 - 1863", Journal of Modern History, VXII (1940) หน้า ๓๓๘ - ๓๔๑.
๓๐. Thomson, หน้า ๓๔๑ - ๓๔๒.
๓๑. Charles de Putrécy, Journal de la Campagne de Chine, 1859 - 1860 - 1861 (Paris : 1861) Tome II, หน้า ๑๒๘.
๓๒. Thomson, หน้า ๓๔๑ - ๓๔๒.
๓๓. Cady, The Roots of French Imperialism หน้า ๒๒๘.
๓๔. Buttinger, หน้า ๓๕๑ ; Lê Thanh Khôi, หน้า ๓๒๖ - ๓๒๗
Cordier, "La Politique Coloniale," P'oung Pao, 2d ser, Tome XII, หน้า ๑๒๕ - ๑๒๖.
๓๕. Thomson, หน้า ๓๕๓ - ๓๕๔.
๓๖. Cady, The Roots of French Imperialism หน้า ๒๒๗.
๓๗. H.I. Priestley, France Overseas (New York : 1938) หน้า ๑๑๔
Auguste Antoine Thomazi La Conquête de l'Indochine : Avec Vingt-

deux Croquis (Paris : 1934) หน้า ๑๑ - ๑๒ ; J.L. de Lanoussan,
L'Expansion Coloniale de la France (Paris : 1936) หน้า ๑๒,
๑๑๖.

๑๒. Henri Blot, Histoire de la Colonisation Française (Grenoble :
1946 - 1950) II, หน้า ๑๑๖.

๑๓. Coëgy, The Roots of French Imperialism หน้า ๑๑ - ๑๒.

๑๔. เรื่องเกี่ยวกับ หน้า ๑๑๖.

๑๕. Blot, II, หน้า ๑๑๖ - ๑๑๗ ; Priestley, หน้า ๑๑๖.

๑๖. Henri Touhot (1864) I, หน้า ๑๑๖ - ๑๑๗.

๑๗. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ เล่ม ๑ หน้า ๑๑๖ "หนังสือ
เจ้าพระยาวิสุทธีวงศ์ของจวนเจ้าหลวงผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรี"

๑๘. เรื่องเกี่ยวกับ หน้า ๑๑๖.

๑๙. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ หน้า ๑๑๖ - ๑๑๗ หน้า ๑๑๖.

๒๐. สมุดไทยคำ หมายเลข ๕ ไม่ทราบ; จ.ป.

๒๑. พระราชพงศาวดารพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : สุริย
สภา, ๑๙๖๖) หน้า ๑๑๖ - ๑๑๗ "พระราชพงศาวดาร ถึงองค์พระมหากษัตริย์ ณ กรุงรัตนโกสินทร์"

๒๒. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๖๖ ไม่ทราบ; จ.ป.

๒๓. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๐๘ จ.ป. ๑๓๖๘.

๒๔. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๕ จ.ป. ๑๓๖๘.

๕๑. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๒ จ.ศ. ๑๒๑๓ ศุภอักษรของคัมเด็จพระทริภิกษุของศรีสทรา
วุชรบถวนแลยืนยันว่าขึ้นอยู่กับกรุงเทพฯ
๕๒. เรื่องเดียวกัน
๕๓. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๖๑/๒ จ.ศ. ๑๒๑๔ ศุภอักษรของคัมเด็จพระทริภิกษุถึงคณะ
เสนาบดีไทย
๕๔. สมุดไทยคำ หมายเลข ๔๓ จ.ศ. ๑๒๑๔.
๕๕. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๖๑/๒ จ.ศ. ๑๒๑๔.
๕๖. Lettre de la Grandière à Chasseloup Laubat, le 26 août 1863,
M.D. Indochine II (1862 - 1863) ใน Pensri (Suvanij) Duke,
Les Relations entre la France et la Thaïlande (Siam) (Bangkok :
Librairie Chalermmit, 1962) หน้า ๓๓.
๕๗. หนังสือสมเด็จเจ้าฟ้าทะละพะถึงพระคทการรณินทร พ.ศ. ๒๔๐๓, หนังสือพระยา
อนุชิตชาญไชย ข้าหลวงไทยรายงานราชการเมืองจตุรงมิไชยกราบเรียน พล ทวีเจ้า
ท้าวลูกขุน ณ ศาลา พ.ศ. ๒๔๐๓, หนังสือข้าหลวงเมืองพระตะบองถวายรายงานเรื่อง
เขมร ยวน พ.ศ. ๒๔๐๓, (หมู่จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ ไม่ปรากฏหมายเลข)
๕๘. French F.O., Siam T. II, Prince Wongsā to Thouvenel July 20,
1860 ใน Neon Snidvongs, หน้า ๕๕๕.
๕๙. French F.O., Siam T. II, Thouvenel to Castelnau, February 9,
1861 ใน Neon Snidvongs, หน้า ๕๕๐.

- bo. Neon Snidvongs, หน้า ๕๕๐.
- b๑. French F.O., Siam T. II, Castelnau to Thouvenel,
November 1, 1860 ใน Neon Snidvongs, หน้า ๕๕๐.
- b๒. French F.O., Siam T. II, Thouvenel to Castelnau,
November 24, 1860 ใน Neon Snidvongs, หน้า ๕๕๒.
- b๓. French F.O., Siam T. II, Niche to Castelnau,
February 13, 1861 ใน Neon Snidvongs, หน้า ๕๕๔.
- b๔. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศไทย จดหมายจากกลาโหมถึงคาสเตลโน ลง
วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๔ "แฟ้มเลขที่ พ.ศ. ๒๔๐๔ - ๒๔๐๖"
- b๕. Mouhot (1864) Tome I, หน้า ๑๓๔ - ๒๐๘.
- b๖. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๖๔ ไม่ปรากฏ จ.ศ.
- b๗. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ เล่ม ๑ หน้า ๑๕๖.
- b๘. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๖๗ ไม่ปรากฏ จ.ศ.
- b๙. French F.O., Siam T. II, Castelnau to Thouvenel,
January 2, 1861 ใน Neon Snidvongs, หน้า ๕๖๐.
๑๐. French F.O., Siam T. II, Castelnau to Walewski,

- January 19, 1859 ใน Neon Snidvongs, หน้า ๕๖.
๗๑. Lettre de Charles de Montigny au Roi Rama IV, le 26 mars, 1857, "Siam" T. I, ใน Pensri (Suvanij) Duke, Les Relations entre la France et la Thaïlande (Siam)
๗๒. Lettre de Contre - Amiral Bonard à Chasseloup Laubat, le 30 septembre 1862, M.D. Asie Indo - Chine II (1862 - 1863) ใน Pensri (Suvanij) Duke, Les Relations entre la France et la Thaïlande (Siam) หน้า ๒๕.
๗๓. คึกฤทธิ์ ปราโมช ฝรั่งสักคินา (กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๕๐๘) หน้า ๑๖๒ - ๑๖๓.
๗๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒ - ๓๓.
๗๕. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : ศุภสงกา, ๒๕๐๖) หน้า ๒๕๖.
๗๖. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๕๕, ๓๐๐ - ๓๐๑.
๗๗. French F.O., Siam T. I, Castelnau to Thouvenel, September 30, 1861 ใน Neon Snidvongs, หน้า ๕๕๕.
๗๘. F.O. 69/39 ; Siamese F.O., Cambodian Affairs 1861 - 1863, Memorandum by the Kalahome enclosed in his letter to Castelnau, November 30, 1861 ใน Neon Snidvongs, หน้า ๕๗๕.

๓๕. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระยา
 คำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔ ใน ประมวลเอกสารจาก
กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย ฯลฯ (กรุงเทพฯ : ๒๕๐๕)
 หน้า ๓๒.
๔๐. Francis Garnier, Voyage d'Exploration en Indo - Chine
 (Paris : Librairie Hachette Et c^{IE}, 1873) I, หน้า ๑๔๕.
๔๑. สมุดไทยคำ หมายเลข ๖ ร.ศ. ๑๒๑๓.
๔๒. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ เล่ม ๑ หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗.
๔๓. French F.O., Siam T. I. Montigny to Walewski, May 8, 1861
 ใน Neon Snidvongs, หน้า ๕๒๕.
๔๔. Neon Snidvongs, หน้า ๕๒๖.
๔๕. สมุดไทยคำ หมายเลข ๑๐ ร.ศ. ๑๒๑๔ สมุดไทยคำ หมายเลข ๔๔
 ร.ศ. ๑๒๑๖.
๔๖. สมุดไทยคำ หมายเลข ๔๔ ร.ศ. ๑๒๑๖.
๔๗. สมุดไทยคำ หมายเลข ๔๖๔ ไม่ปรากฏ ร.ศ. พระราชกระแสเรื่องเขมรกับ
 ฝรั่งเศส
๔๘. Cady, Southeast Asia หน้า ๓๕๗.
๔๙. Lettre de Mgr. Cordier à Mgr. Albrand, No. 23, le 24
 juillet 1885, Séminaire des Missions Etrangères de Paris
 ใน Penri (Suvanij) Duke, Les Relations entre la France

et la Thaïlande (Siam) ๓๓๗ ๑๑.

๑๐. Lettre du Comte de Castelnau au Comte de Maloucki, No. 6;
le 22 novembre 1858, "Siam" P.II. ใน Ponsri (Suvanij)
Duko, Les Relations entre la France et la Thaïlande (Siam)
๓๓๗ ๑๑ - ๑๒.

๑๑. Lettre du Comte de Castelnau au Comte de Maloucki, le 20 août 1861,
"Siam" P.II. ใน Ponsri (Suvanij) Duko, Les Relations
entre la France et la Thaïlande (Siam) ๓๓๗ ๑๑.

๑๒. สยามทูตคำ มานูเชต ๑๒๑/๑. ๑.๓. ๑๘๖๑

๑๓. Gady: Southeast Asia; ๓๓๗ ๑๑๒.

๑๔. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑ หน้า ๑๒๑.

๑๕. สยามทูตคำ มานูเชต ๑๒๐/๑. ๑.๓. ๑๘๖๑ การตั้งกรมการต่างประเทศ
สยามในกรุงรัตนโกสินทร์

๑๖. สยามทูตคำ มานูเชต ๑๒๐/๑. ๑.๓. ๑๘๖๑ รายงานที่ส่งกระทรวงมหาดไทย
รัตนโกสินทร์

๑๗. Ponsri (Suvanij) Duko; Les Relations entre la France et
la Thaïlande (Siam) ๓๓๗ ๑๑.

๑๘. สยามทูตคำ มานูเชต ๑๒๑/๑. ๑.๓. ๑๘๖๑.

๑๙. สยามทูตคำ มานูเชต ๑๒๐/๑. ๑.๓. ๑๘๖๑ รายงานที่ส่งกระทรวงมหาดไทย
รัตนโกสินทร์

๑๐๐. Neon Snidvongs, ^๓ หน้าที่ ๕๒๐ - ๕๒๑.
๑๐๑. Gady, Southeast Asia, ^๓ หน้าที่ ๓๘๘.
๑๐๒. French F.O., Siam T. I, Montigny to King Mongkut, March 26, 1857 ใน Neon Snidvongs, ^๓ หน้าที่ ๕๒๑.
๑๐๓. Neon Snidvongs, ^๓ หน้าที่ ๕๒๑.
๑๐๔. French F.O., Siam T. I, Montigny to Walewski, May 8, 1857, ใน Neon Snidvongs, ^๓ หน้าที่ ๕๒๑.
๑๐๕. สมุดไทยคำ หมายถึง ๑๒๔/๘ พ.ศ. ๑๐๑๔ คุณย์กษัตริย์องค์ที่ ๓๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
หม่อมคิงจิ
๑๐๖. Neon Snidvongs ^๓ หน้าที่ ๕๒๑.
๑๐๗. Lettre No.22, de Ch. de Montigny au Roi Mongkut, le 26 mars 1857, "Siam" T. I. ใน Pensri (Suvanij) Duke, Les Relations entre la France et la Thaïlande (Siam) ^๓ หน้าที่ ๑๓.
๑๐๘. French F.O., Siam T. II, Castelnau to the Phra Klang, November 8, 1861 ใน Neon Snidvongs, ^๓ หน้าที่ ๕๒๑.
๑๐๙. Siamese F.O., Cambodian Affairs 1861 - 1863, the Phra Klang to Castelnau, November 23, 1861 ใน Neon Snidvongs, ^๓ หน้าที่ ๕๒๑.

๑๑๐. Hall, A History of Southeast Asia, ๒๒๗ ๕๒๒.
๑๑๑. "Note sur la question de Cochinchine" M.D. Asie
Indochine II (1862 - 1863) ๒๒ Neon Snidvongs, ๒๒๗ ๕๒๒.
๑๑๒. French F.O., Siam T. II, Castelnau to Thouvenel, November 1,
1860 ๒๒ Neon Snidvongs, The Development of Siam's Relation
with Britain and France
๑๑๓. French F.O., Siam T. I, Castelnau to Thouvenel,
January 24, 1861 ๒๒ Neon Snidvongs, ๒๒๗ ๕๒๒.
๑๑๔. French F.O., Siam T. II, Castelnau to Thouvenel,
February 9, 1861 ๒๒ Neon Snidvongs, ๒๒๗ ๕๒๒.
๑๑๕. French F.O., Siam T. II, Castelnau to Thouvenel, June 1,
1861 ๒๒ Neon Snidvongs, ๒๒๗ ๕๒๒.
๑๑๖. French F.O., Siam T. II, Castelnau to Thouvenel,
December 9, 1861 ๒๒ Neon Snidvongs, ๒๒๗ ๕๒๒ - ๕๒๓.
๑๑๗. Pensri Duke, ๒๒๗ ๕๒๒.
๑๑๘. Lettre du 10 mars 1862 de Thouvenel au Comte de
Castelnau "Siam" T. II, ๒๒ Pensri Duke, Les Relations

๑๑๘. Pensri Duke, หน้า ๒๘.
๑๑๙. "Note sur la question de Cochinchine" M.D. Asie Indochine II (1862 - 1863) ใน Pensri Duke, Les Relations entre la France et la Thaïlande (Siam) หน้า ๒๘.
๑๒๐. Hall, หน้า ๕๖๒ ; สมุคไทยคำ หมายเลข ๕ จ.ศ. ๑๒๑๕
๑๒๑. Hall, หน้า ๕๖๓.
๑๒๒. Lettre de la Grandière à Chasseloup Laubat, le 26 août 1863, M.D. Indochine (1862 - 1863) ใน Pensri Duke, Les Relations entre la France et la Thaïlande (Siam) หน้า ๓๓.
๑๒๓. Cady, Southeast Asia หน้า ๔๑๕ - ๔๒๐.
๑๒๔. Hall, หน้า ๕๖๓ ; สมุคไทยคำ หมายเลข ๑๒๒ จ.ศ. ๑๒๒๕ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ให้สัตยาบันสัญญาไทย - เขมร ลงวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๗.
๑๒๕. Hall, หน้า ๕๖๓.
๑๒๖. Donald Lancaster, The Emancipation of French Indo China (Great Britain : Oxford University Press, 1961) หน้า ๔๓.
๑๒๗. ประหยัด ศ. นาคะนาท และ จาริ ส. กวงขิสาร, ความเมืองเรืองเขาพระวิหาร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สาสน์สรวรค์, ๒๕๐๕) หน้า ๒๖๖. (ในบอกองค์พระนโรคม ขอให้ พณ หัวเจ้าท่านลูกขุน ๗ ศาลา นำความขึ้นกราบบังคมทูล)
๑๒๘. Pensri Duke, หน้า ๓๕.

๕๐๐. Communication de Phra Narodon à Chao Phya Malakon, le 12 août 1863, "Siam" T. II, ใน Pensri Duke, Les Relations entre la France et la Thaïlande หน้า ๕๖.

๕๐๑. Lettre confidentielle du Contre Amiral de la Grandière au Comte de Chasseloup Laubat le 27 septembre 1863 No 9, Indochine B. 3. (1) Ministère de la France d'Outre Mer ใน Pensri Duke, Les Relations entre la France et la Thaïlande หน้า ๕๘.

๕๐๒. Lettre du Contre Amiral de la Grandière au Comte de Chasseloup Laubat le 5 octobre 1863, Indochine B. 3. (1) Ministère de la France d'Outre Mer ใน Pensri Duke, Les Relations entre la France et la Thaïlande หน้า ๕๙.

๕๐๓. French P.O., N.O. Asia, La Grandière to Chasseloup Laubat, June 8, 1863 ใน Neon Sridvongse, หน้า ๕๖.

๕๐๔. Neon Sridvongse, หน้า ๕๗.

๕๐๕. French Marine, Indochine B. 3. (1), La Grandière to Chasseloup Laubat, August 26, 1863 ใน Neon Sridvongse, The Development of Siam's Relation with Britain and France.

๕๐๖. ญี่โง้วคำ ญี่โง้วคำ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖

๕๐๗. ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖ ๕๖

๒๒. พระราชโองการโปรดเกล้าฯ เกล้าฯ (กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖)
หน้า ๕๖.

๒๓. พระราชโองการโปรดเกล้าฯ เกล้าฯ (กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖)
หน้า ๕๖ - ๕๗;
กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖.

๒๔. พระราชโองการโปรดเกล้าฯ เกล้าฯ (กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖)
เกล้าฯ (กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖) หน้า ๕๖ - ๕๗.

๒๕. เกล้าฯ

๒๖. กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖. หน้า ๕๖ - ๕๗. กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖.
หน้า ๕๖ - ๕๗. กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖.

๒๗. พระราชโองการโปรดเกล้าฯ เกล้าฯ (กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖)
เกล้าฯ (กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖) หน้า ๕๖ - ๕๗.
หน้า ๕๖ - ๕๗.

๒๘. กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖. หน้า ๕๖ - ๕๗. กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖.
หน้า ๕๖ - ๕๗. กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖.

๒๙. P.O. 69/59, The Ministry of Education, October 7, 1967
The Ministry of Education, The Ministry of Education of the Ministry of
Education.

๓๐. พระราชโองการโปรดเกล้าฯ เกล้าฯ (กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖)
เกล้าฯ (กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖) หน้า ๕๖ - ๕๗.

๓๑. กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖. หน้า ๕๖ - ๕๗. กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖.
หน้า ๕๖ - ๕๗. กรุงเทพฯ, ๒๕๖๖.

- ๔๔. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓ หน้า ๑ - ๓.
- ๔๕. หุ่ยโหลคำ หมายแปล ๑๖๓ จ.ม. ๑๖๓ พระราชพิธีแห่ราชองครักษ์รอบราชธานี
- ๔๖. หุ่ยโหลคำ หมายแปล ๑๖๓ จ.ม. ๑๖๓ ร่างสารกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ๔๗. หุ่ยโหลคำ หมายแปล ๑๖๓ จ.ม. ๑๖๓ ร่างสารกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ๔๘. หุ่ยโหลคำ หมายแปล ๑๖๓ จ.ม. ๑๖๓ พระราชพิธีแห่ราชองครักษ์รอบราชธานี
- ๔๙. หุ่ยโหลคำ หมายแปล ๑๖๓ จ.ม. ๑๖๓ พระราชพิธีแห่ราชองครักษ์รอบราชธานี
- ๕๐. หุ่ยโหลคำ หมายแปล ๑๖๓ จ.ม. ๑๖๓ พระราชพิธีแห่ราชองครักษ์รอบราชธานี
- ๕๑. หุ่ยโหลคำ หมายแปล ๑๖๓ จ.ม. ๑๖๓
- ๕๒. หุ่ยโหลคำ หมายแปล ๑๖๓ จ.ม. ๑๖๓ ร่างสารกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ๕๓. Hienese H.C., French Consulate I, The Sze Tung District to Hui-chang, November 11, 1861 In Jean SALVERNY, The Development of Sino-French Relations With Britain and France
- ๕๔. Hienese H.C., The Sze Tung District 1861 - 1863, Hui-chang to Hui-chang, June 23, 1861 In Jean SALVERNY, The Development of Sino-French Relations With Britain and France.
- ๕๕. H. A. N. de Villeneuve, Le Sino-Français de l'Inde et de la Chine de Lagrée (Paris : 1843) หน้า ๑๖๓.

รายชื่อหนังสือและบทความที่อ้างถึงในบทที่ ๕

๑. Joseph Reither, World History at a Glance (New York : 1949)
หน้า ๓๒๕.
๒. Carlton J. H. Hayes, Modern Europe to 1870 หน้า ๓๕๐ - ๓๕๑.
๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕๓.
๔. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
๕. Charles F. Cullett, The British Empire (U.S.A. : George
G. Harrap & Co. LTD.) หน้า ๒๕๕.
๖. Hayes, Modern Europe to 1870 (London) หน้า ๓๕๓.
๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕๕.
๘. Victor Purcell, South and East Asia Since 1800 (Great
Britain : 1965) หน้า ๑๓.
๙. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒.
๑๐. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
๑๑. Cady, Southeast Asia หน้า ๓๕๓.
๑๒. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕๕.
๑๓. John F. Cady, A History of Modern Burma (New York : 1958)
หน้า ๑๐๕ - ๑๐๘.
๑๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๖ - ๑๑๘, หน้า ๑๒๐ - ๑๒๑.

๑๕. Cady, Southeast Asia หน้า ๔๑๗, ๔๑๘.
๑๖. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘๕.
๑๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑๐ - ๔๑๕.
๑๘. Purcell, South and East Asia หน้า ๒๘.
๑๙. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
๒๐. Cady, Southeast Asia หน้า ๓๐๓.
๒๑. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐๓ - ๓๐๘.
๒๒. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐๕.
๒๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐๖.
๒๔. Holden Furber, John Company at Work (1948) หน้า ๗ - ๘.
๒๕. Cady, Southeast Asia หน้า ๓๐๘.
๒๖. Hall, A History of Southeast Asia (1955) หน้า ๔๒๒ - ๔๓๐.
๒๗. L. A. Mills, British Malaya, 1824 - 1867 (Singapore : 1925)
หน้า ๑๘ - ๒๗.
๒๘. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๘๖ - ๑๘๘.
๒๙. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
๓๐. Cady, Southeast Asia หน้า ๔๒๖.
๓๑. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

๓๒. Buttinger, The Smaller Dragon หน้า ๒๐๘ - ๒๑๐.
๓๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑๐ - ๒๑๑.
๓๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑๒ - ๒๑๗.
๓๕. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑๗.
๓๖. Cady, Southeast Asia หน้า ๒๒๗.
๓๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๘.
๓๘. Buttinger, The Smaller Dragon หน้า ๑๕.
๓๙. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑๘.
๔๐. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๒ - ๒๒๘.
๔๑. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
๔๒. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๒ - ๒๒๘; Cady, Southeast Asia
หน้า ๒๘๒ - ๒๘๓.
๔๓. Buttinger, The Smaller Dragon หน้า ๒๒๘, ๒๒๙.
๔๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒๘.
๔๕. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๓๐.
๔๖. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia
หน้า ๓๒.
๔๗. เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒ - ๓๓.

๘๒. Abbe P. Adrien Munay, l'histoire Générale de la Société des Missions Etrangères depuis sa Formation jusqu'à nos jours (Paris : 1894) 1VI, 1VI7 1ed.
๘๓. เรื่องเกี่ยวกับ หน้าที่ ๑๘ - ๑๙.
๘๔. Gedy, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia หน้าที่ ๑๖ - ๑๗.
๘๕. เรื่องเกี่ยวกับ หน้าที่ ๑๖.
๘๖. Buttinger, The Swallow Dragon หน้าที่ 112, 1๑๓, 1๑๔.
๘๗. เรื่องเกี่ยวกับ หน้าที่ ๑๕.
๘๘. เรื่องเกี่ยวกับ หน้าที่เกี่ยวกับ
๘๙. Gedy, Southeast Asia หน้าที่ ๑๕๐.
๙๐. เรื่องเกี่ยวกับ หน้าที่ ๑๐๘.
๙๑. Crawford, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochinchina หน้าที่ ๑๒๑ - ๑๒๒, ๑๒๓ - ๑๒๔, ๑๒๕.
๙๒. Gedy, Southeast Asia หน้าที่ ๑๕๐ - ๑๕๑.
๙๓. Buttinger, The Swallow Dragon หน้าที่ ๑๑๒.
๙๔. เรื่องเกี่ยวกับ หน้าที่ ๑๑๔ - ๑๑๕.
๙๕. เรื่องเกี่ยวกับ หน้าที่ ๑๑๖.
๙๖. Gedy, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia หน้าที่ ๑๖๓ - ๑๖๔.

- ba. Buttinger, The Smaller Dragon NU7 600 - 606.
- bc. Cady, Southeast Asia NU7 400 ; Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia NU7 120 - 123; Garnier, Voyage d'Exploration en Indochine (1873) I.
- cc. Cady, Southeast Asia NU7 410.
- cb. Agnes Murphy, The Ideology of French Imperialism 1871 - 1880 (Washington : 1948) NU7 62 - 60.
- cd. Lê Thanh Khôi, Le Vietnam bo - 20 ; Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia NU7 120 - 123.
- cc. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia NU7 120 - 123.
- cc. Cady, Southeast Asia NU7 410.
- cd. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia NU7 120 - 123 ; Murphy, The Ideology of French Imperialism NU7 60 - 60.
- cd. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia NU7 120 - 123.
- cd. Lê Thanh Khôi, Le Vietnam NU7 000 - 000.
- cd. Cady, Southeast Asia NU7 410.
- cd. Stephen H. Roberts, History of French Colonial Policy

- (1870 - 1925) (London : 1929) II, หน้า ๔๑๕ - ๔๓๓.
๗๘. เรื่องเดียวกัน I, หน้า ๒๓ - ๓๖ ; II, หน้า ๔๓๓.
๗๙. Frank M. Le Bar and Adrienne Suddard, Laos
(New Haven, Conn. : 1960) หน้า ๑๐ - ๑๖.
๘๐. Hall, A History of South - East Asia (1955)
หน้า ๖๐๓ - ๖๑๐.
๘๑. เพ็ญศรี คุ้ม, "ความเกี่ยวข้องกับระหว่างประเทศไทยและฝรั่งเศสเรื่องมณฑลเขมร"
Bulletin of the Faculty of Arts Chulalongkorn University
เล่มที่ ๔ ฉบับ ๓ มกราคม ๒๕๑๐ หน้า ๑๐๓.

รายชื่อหนังสือและบทความที่อ้างถึงในบทที่ ๕

๑. Browning, Siam I, หน้า ๒๔๔ - ๓๓๗.
๒. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia
หน้า ๑๔๔ - ๑๕๕.
๓. เพ็ญศรี คุ้ม "ความเกี่ยวข้องกับระหว่างประเทศไทยและฝรั่งเศสเรื่องปัญหาเขมร"
หน้า ๔๔.
๔. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia
หน้า ๑๔๖ - ๑๕๗.
๕. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๘.
๖. Tyler Dennett, Americans in Eastern Asia (New York : 1922)
หน้า ๓๕๓.
๗. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia
หน้า ๑๕๘.
๘. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๙.
๙. Charles Meyniard, Le Second Empire en Indochine (Paris : 1891)
หน้า ๓๓๗ - ๓๔๘.
๑๐. Cady, Southeast Asia หน้า ๑๕๙.
๑๑. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia
หน้า ๑๕๙.
๑๒. Pensri Suvanij, ^{Les} Relations entre la France et la Thaïlande

หน้า ๓๖ - ๓๗.

๑๓. เพ็ญศรี กุ๊ก "ความเกี่ยวข้องกับระหว่างไทยและฝรั่งเศสเรื่องปัญหาเขมร"

หน้า ๑๐๕.

๑๔. พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต หน้า ๕๐๕.

๑๕. Pensi Suvanij, Les Relations entre la France et la Thaïlande

หน้า ๔๔ - ๔๕.

๑๖. เรื่องเดียวกัน

๑๗. พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต หน้า ๕๑๐.

๑๘. เรื่องเดียวกัน

๑๙. เอกสารกองจกหมายเหตุแห่งชาติ แฟ้มที่ ๓/๗

๒๐. เรื่องเดียวกัน

๒๑. สมุทไทยคำ หมายเลข ๕๐ จ.ศ. ๑๒๒๗ จกหมายออบาเรต์ถึงเจ้าพระยา
ศรีสุริยวงศ์

๒๒. เอกสารกองจกหมายเหตุแห่งชาติ แฟ้มที่ ๓/๗

๒๓. "พระบรมราชโองการเรื่องเมืองเขมร" เอกสารกองจกหมายเหตุแห่งชาติ ๕ บ ๗

เขมร

๑ - ๑๔

๒๔. เอกสารกองจกหมายเหตุแห่งชาติ แฟ้มที่ ๓/๗

๒๕. เอกสารกองจกหมายเหตุแห่งชาติ แฟ้มที่ ๓/๗ เจ้าพระยาพระคลังทำจดหมาย
ขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย

๒๖. สมุดไทยคำ ทนายเลข ๑๐๑ จ.ป. ๑๓๓๘ สารตราเจ้าสุวณัฎฐ์ถึงสมุหนายก
กรม
๒๗. Pasri Suvanij, Les Relations entre la France et la Thaïlande
หน้า ๘๘.
๒๘. LO. 69 No. 40; Extract from a letter from the King of
Siam to Mr. Knox, dated Grand Palace, Bangkok 18th December
1866, and marked very private. (สารตราเจ้าสุวณัฎฐ์ ม.ร.ว. สนธิไม
กษมศรี ถัดออก).
๒๙. เรื่องเดียวกัน
๓๐. P.O. 69/43; Stanley to Knox, February 26, 1867 ใน Moon
Dnidvongs; The Development of Siam's Relation.
๓๑. Hall; A History of South - East Asia (1955) หน้า ๘๕๓.
๓๒. ชิว มุขยานนท์, ถึงเธอปกเกล้าประวัติกษัตริย์ ร.ท. ๑๐๓ (กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์พิมพ์, ๒๕๕๖) หน้า ๑๕๓.
๓๓. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๖ - ๑๕๘.
๓๔. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๘ - ๑๕๙, ๑๖๖ - ๑๖๘.
๓๕. เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๖๘.

Chulalinet

3 0021 00105420 4